

101 KØBENHAVNS KOMMUNES
BIBLIOTEKER

3259102341

MØLLER & LANDSCHULTZ
CONRAD LANDSCHULTZ

KØBENHAVN K
1899 1924

Mag. 09.676 CI

C.A.CLEMMENSEN:

Papirfabriker,
Papirhandel og
Papirhandlere

i Danmark.

Udgivet af:

CONRAD LANDSCHULTZ

i Anledning af hans og Firmaet

Møller & Landschultz'

25 Aars Jubilæum.

HB
hma

Mag

09.676

cl

*Udgivet af Papirhandler CONRAD LANDSCHULTZ
i Anledning af hans og Firmaet Møller & Landschultz'
25 Aars Jubilæum*

tilegnet

DANSK PAPIRHANDLERFORENINGS
UNDERSTØTTELSSESFOND

PAPIR fra A/s DE FORENEDE PAPIRFABRIKER
FESTSKRIFTET er tilrettelagt af MØLLER & LANDSCHULTZ
Trykt hos MØLLER & LANDSCHULTZ' Datterfirma
CONRAD LANDSCHULTZ' BOGTRYKKERI

C. A. CLEMMENSEN

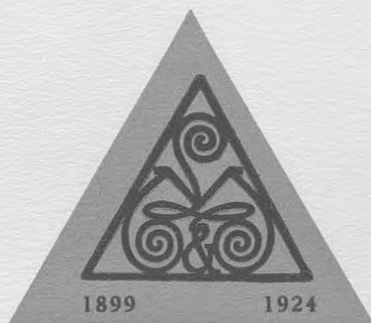
PAPIRFABRIKER - PAPIRHANDEL
OG
PAPIRHANDLERE

I DANMARK

SAMT EN SKILDRING AF FIRMAET

MØLLER & LANDSCHULTZ'

VIRKSOMHED GENNEM 25 AAR

KØBENHAVN MCMXXIV

3 67.6

0256

P

8911

FORORD

Næsten daglig hører man Forretningsfolk, baade Ledere af større og af mindre Virksomheder, beklage sig over, at de har valgt netop den Branche, som de nu engang har, til deres Levebrød. Skomageren ønsker bare, han var bleven Hattemager, og Hattemageren siger, at Skomageren »kan sagtens«.

Jeg tror, at Tilfredsheden med sin Branche til Dels bestaar i at kunne udlede Branchens Særegenskaber, at kende dens Historie, at kende dens Personalialia. Og her har maaske »Papir« et Forspring fremfor mange Fag: at det har ejet dygtige Mænd, der skabte Traditioner, og at det fremdeles ejer Mænd, som med deres rige Evner har forstaaet at hævde Traditionerne og samtidig virke skabende.

Naar jeg i Anledning af mit Jubilæum har anmodet Hr. C. A. CLEMMENSEN om at skrive noget om »Papir«, er det derfor ikke ene for at vække Interesse for mit Firma, men i første Række for at hædre Papirhandlerstanden og dens ledende Mænd, i Erkendtlighed for alt det, jeg har opnaaet ved Samarbejdet.

Samtidig bringer jeg Hr. CLEMMENSEN min Tak for den Maade, hvorpaa han har løst den ham stillede Opgave: at give et Rids af dansk Papirfabrikation og Papirhandel gennem Tiderne, en Opgave, som jeg mener han har løst aldeles fortrinligt.

CONRAD LANDSCHULTZ

Til Udarbejdelsen af dette Skrift

er — foruden mundtlige Meddelelser fra forskellige Sider — bl. a. benyttet *C. Nyrop*: Bidrag til den danske Boghandels Historie (1870), Bidrag til den danske Industris Historie (1873), Strandmøllen (1878) og samme Forfatters H. C. Engelsen, nogle Meddelelser ved Firmaet Engelsen & Schrøders 50 Aars Jubilæum (1914), Skandinavisk Bogtrykker-Tidende (1873), *Eiler Nystrøm*: Johan Chr. Drewsens Erindringer og Breve (Tilskueren 1912), Strandmøllen, Optegnelser af Johan Chr. Drewsen (Memoirer og Breve ved Clausen og Rist 1916), *Ingemann's* Levnetsbog (1862), *K. L. Rahbek*: Erindringer af mit Liv IV—V (1827—29), *Oehlschläger's* Erindringer I (1850), *Ad. Bauer*: Papiraldere (Industriforeningens Maanedsskrift 1880). Meddelelser om Urte- og Isenkræmmer- samt Sukkerbagerlauget o. s. v., udgivet af Isenkræmmerforeningen (1893), Medd. om Urte- og Isenkræmmer- samt Sukkerbagerlauget, udg. af Urtekræmmerforeningen (1893), *Stolpe*: Dagspressen i Danmark I (1878), En Urtekræmmer, Optegnelser af *J. C. Friborg* (1893), *Anders Gamborg*: Theorie og Erfaring om Laugsindretningens Skadelighed (1795), *Friborg*: Gendrivelse af de Beskyldninger og Indvendinger, som Gehr. Stampe og Prof. Gamborg have gjort mod Laugene (1795), *O. H. Delbanco*: Boghandlerforeningens Festskrift (1887), *Andreas Dolleris*: Den danske Provinzboghandels Historie (1916), *H. Trier*: Gaarden Amagertorv Nr. 8 (1900), *Louis Petersen*: Om J. Chr. Petersen og hans Papirhandel (1895), *Otto B. Wroblewski*: Fem Aar i Roskilde (1917), Mit Hjem (C. Ferslew & Co.s Forlag 1912), Krak: Danmarks ældste Forretn. (1910), Papir-Tid. red. af Alex Schumacher (1921—22).

INDHOLD

Danske Papirfabriker:

Fra det sekstende Aarhundredes Papirmølle til den moderne Papirfabrik *Pag. 9*

Papirhandel i gamle Dage:

Isenkram- og Urteboden. — En Laugsdiskussion i 1790'erne *Pag. 27*

Papirhandlere efter 1820:

Hvorledes Papirhandelen blev en selvstændig Branche. — Da den fik sin egen Forening *Pag. 37*

Conrad Landschultz:

Personlige Data og lidt om Læretiden hos J. Chr. Petersen *Pag. 63*

Møller & Landschultz:

Udviklingen fra Studiestræde over Løvstræde til Krystalgade 15 *Pag. 75*

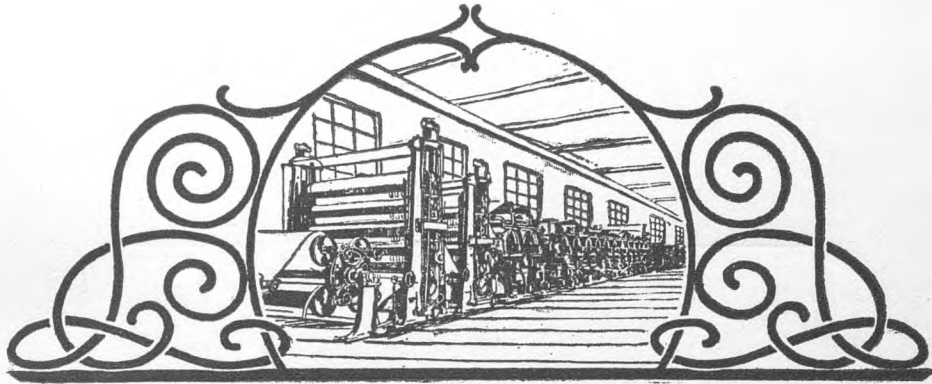
Personalet:

».....de, som Kunden ser«
».....de, som Kunden hører« *Pag. 93*

JOHAN CHR. DREWSEN

DANSKE PAPIRFABRIKER

Da *Anders Sørensen Vedel* havde oversat Saxos Danmarkshistorie paa Dansk, maatte han Gang paa Gang se, hvorledes Trykningen af dette Værk hindredes ved Manglen paa Papir, som igen i nogen Grad skyldtes Manglen paa Klude. — I et latinsk Digt til Vedel spørger *Tyge Brahe*, om Danmarks herlige Bedrifter da skal skjules i evigt Mørke af Mangel paa Papir, men han tilføjer straks, at de danske Piger *hellere vil rive deres Linned af Kroppen* og bringe det til Papirmøllen, end at noget saadant skulde ske.

Digtet er skrevet i 1575, og da der dengang kun fandtes een Papirmølle i Danmark, maa det være den, som Tyge Brahe sigtede til. Den var anlagt ved Rønneaa i Skaane af hans Morbror *Steen Bille*, der sad som Lensmand paa Herrisvad Kloster, hvor Tyge Brahe havde faaet indrettet sig et Laboratorium. Steen Bille var en dygtig og driftig Mand af mange Kundskaber, men i den sidste halve Snes Aar af hans Liv blev hans Virkelyst stærkt hæmmet ved

Sygdom. En Vinterdag i 1586, da han var paa Rejse til København, døde han i sin Kane ved Nivaa.

Den Tid kom jo, da Skaane gik fra Danmark, men længe forinden havde Papirmageriet faaet Fodfæste andetsteds paa dansk Grund. Tyge Brahes og Steen Billes Konge, *Frederik den Anden*, foretog sig ogsaa andet end at sidde — som statelig Renæssanceskikkelse — paa Koldinghus og med Riddere og Svende drikke god Rus, som der staar i Folkevisen. Anders Sørensen Vedel havde, som bekendt, under sin Prædiken i Ribe Domkirke efter Kongens Død det Mod at betro Samtiden, at Hans Naade formentlig kunde have levet mangen god Dag længere, hvis han havde holdt sig fra den gængse skadelige Drik. Men det var altsaa en Skavank, som den højsalige havde haft tilfælles med saa mange samtidige, og han var, trods denne Svaghed, en Konge, der gjorde Riget Ære, og som navnlig i de senere Aar af sin Regeringstid viste Sans for Rigets Vel. Dette gav sig ogsaa Udslag i hans Beslutning om at anlægge en Papirmølle ved Hvidøre. I 1576 — Aaret efter Tyge Brahes latinske Klagemaal over Papirmanglen — anmodede Frederik den Anden sin Lensmand paa Herrisvad Kloster om at stille en Papirmager til Raadighed for Ny-anlægget ved Hvidøre paa Sjælland. Steen Bille sendte ogsaa sin Papirmager herover, men denne døde samme Aar, og der blev da hentet Folk fra Tyskland. Møllen ved Hvidøre var den ældste Papirmølle indenfor det nuværende Danmarks Omraade. Som Papirmølle fik den dog kun en krank Levetid. Allerede i 1583 omdannedes den til Kornmølle.

Nogle Aar senere gav Tyge Brahe sig til at drive Papirmageri paa Hveen. Der gik Ry af hans kunstige Vandmølle, der med et eneste Hjul, som var 12 Alen bredt, kunde gøre

Papir, male Korn og berede Skind »paa een Gang og hver for sig, ligesom man vilde«. For at skaffe de nødvendige Klude tyede man til Gejstlighedens Hjælp. Paa Præstekonventet i Roskilde 1592 oplæstes et Kongebrev, hvori Præsterne opfordredes til at anmode deres Sognefolk om at sælge Tyge Brahes Bud, naar han kom til dem, »for skellige Penge gammelt forslidt Lærred til at gøre Papir af«. Men i 1597 forlod Tyge Brahe Danmark, og hans Papirmølle delte Skæbne med hans andre Foretagender.

I Jylland var det Kirkens Mænd, der brød Bane paa Papirmageriets Omraade. *Hans Hansen Skonning*, som var Klokker ved Domkirken i Aarhus, og hans Konsorter fik i 1635 Bevilling paa at anlægge en Papirmølle ved denne By. Konsorterne var Biskoppen i Aarhus Stift Dr. *Morten Madsen* og *Paaske Jensen*. Tre Aar senere fik disse »trede Kannicher« kongeligt Skøde paa Papirmøllen ved Aarhus.

Vedrørende Paaske Jensen er der ikke noget særligt at berette. De to andre gav deres samtidige adskilligt at tale om. Deres Navne er knyttede til mærkelige Optrin i Aarhus Bys Historie. Hans Skonning drev gennem mange Aar en anseelig Virksomhed som Bogtrykker og er Forfatter til vor ældste episke Digtning, den satiriske Dyreallegori »Kattenes Rettergang med Hundene«. Biskop Morten Madsen, der havde disputeret for den teologiske Doktorgrad Aaret før Bevillingen til Papirmøllen udstedtes, var gift med en Borgmesterdatter fra Helsingør. Paa det Tidspunkt, da Biskoppen og Klokkeren indgik Kompagniskab om Papirmøllen, maa Forholdet mellem dem formodentlig have været godt. Men efter nogle Aars Forløb blev de svorne Fjender. Bag Biskoppen stod et Medlem af Domkapitlet, Rektoren, der var Hans Skonnings bitre Uven, og

Skonning stak til Domkapitlet med sin spidse Pen. Biskoppen afsatte Klokkeren, men det skulde ikke komme til at gaa stille af. Hans Skonning rettede en Række heftige Angreb mod Domkapitlet, og han havde paa *sin* Side ikke alene de fleste af Byens Borgere, men ogsaa Lensmanden *Erik Grubbe*, Marie Grubbes Fader. Nu fortælles det, at Lensmanden forfulgte Biskoppen og hans Familie, fordi han forgæves havde efterstræbt Bispens skønne Datter, der var gift med Præsten i Aarhus *Christen Bundtz*, og at han *for at hævnne sig* beskyldte Pastoren for at staa i Forhold til Svigermoderen, selve Bispinden. Maaske har man her malet Erik Grubbe for sort, men der er heller ikke blevet taget blidt paa Bispinden. Hun blev beskyldt ikke blot for Blodskam, Fosterfordrivelse og Barnemord, men ogsaa for ved Trolddom at have forhekset sin Mand, saa at han mistede Forstanden og døde. Hans Skonning blev af sit Had til Biskoppen og hans Familie forledt til at blande sig i denne Sag. Bispinden blev forøvrigt i 1645 — seks Aar efter Biskoppens Død — frifundet ved Herredagsdom, og samme Aar genindsattes Hans Skonning i sit Klokkerembede. Men kun et Par Aar derefter styrtede han ud fra en Luge paa Domkirkens Taarn og slog sig ihjel.

Papirmøllen ved Aarhus har næppe bestaaet i lang Tid. Saa meget længere levede Mindet om den ovenfor skildrede Købstads-Idyl, i hvilken to af Møllens Grundlæggere spillede saa fremtrædende en Rolle. —

Omtrent ved samme Tid, da de to Papirkompagnon'er i Aarhus var ude i Skandalen, oprettedes paa Sjælland den Papirmølle, der gennem et meget langt Tidsrum skulde blive Landets betydeligste: *Strandmøllen* ud mod Øresund, paa det Sted, hvor Mølleaaen, midtvejs mellem Taarbæk og

Skodsborg, falder i Sundet. Det var en driftig københavnsk Handelsmand, *Johan Eттersen*, der i 1643 fik Bevilling til Anlægget af denne Virksomhed.

Paa sin Vej fra Furesø gennem Lyngby Sø og videre ud til Sundet passerer Mølleaaen nogle af Nordsjællands skønneste Egne. Hver Københavner er fortrolig med Navne som Frederiksdal, Lyngby, Brede og Ørholm, og man har for det sidstnævnte Steds Vedkommende været godmodig nok til at akceptere Betegnelsen »Det danske Schweitz«, der vistnok skyldes en eller anden entreprenant Beværter, — skønt Egnen med sin ægte danske Skønhed slet ikke trænger til nogen fremmed Udpyntning. Langs Mølleaaens Bredder finder vi det danske Landskabs Poesi. Her sværmede Slægt paa Slægt. Men her lød ogsaa Arbejdets Sang. Fra gammel Tid rejste industrielle Anlæg sig langs dette Vandløb i dets 12 Kilometers Længde. Allerede i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede nævnes *Nymølle*, og Navnet tyder paa, at den ikke er det første Anlæg, som har draget Nytte af Aaens Vandkraft. Just for 200 Aar siden, i 1724, drev Mølleaaen ni Værker.

Allerede i Slutningen af det 16. Aarhundrede er der drevet Papirtilvirkning ved det Sted, hvor Mølleaaen løber ud i Øresund. Men senere var der Garveri og Valkemølle. Først fra 1643 regner man Strandmøllens egentlige Opretelse (ved Johan Eттersen) som Papirmølle. Den ødelagdes i Svenskekrigen, blev genoprettet og gik fra Haand til Haand, indtil den ved 1690 overtoges af Christian V's Dronning, *Charlotte Amalie*, der i 1673 havde anlagt en Papirmølle ved Frederiksdal. Denne tyskfødte Dronning, som af *Kingo* pristest for sin Kærlighed til vort Folk og vort Sprog, og hvem *Henrik Gerner* tilegnede sin Postil i

hendes Egenskab af »Landsens Moder og de danskes Elskerinde«, var en udmærket Dame, behjærtet, praktisk dygtig og i Besiddelse af økonomisk Sans. Det var hende, der ansatte den fra Hannover indvandrede *Johan Drewsen* som Papirmester paa Møllen ved Sundets Bred, og Navnene *Drewsen* og *Strandmøllen* var da uløseligt knyttede til hinanden lige fra 1690'ernes Begyndelse indtil sidste Decennium af det nittende Aarhundrede. Med »Johan Drewsen den ældre« begyndte den Drewsen'ske Slægts Historie i Danmark. Det Sølvbæger med kongeligt Ciffer, som Dronningen skænkede ham, bevaredes fra Led til Led i Slægten.

Johan Drewsen blev efterhaanden en anset Mand. I Aaret 1700 fik han *Strandmøllen* i Forpagtning af Dronningen. Et kongeligt Reskript af 1708 tillod ham overalt i Landet at lade samle de til *Papirmøllen* »fornødne Lumper og Plyndringer«, naar han vilde betale dem ligesaa højt som andre. Ti Aar derefter købte han *Strandmøllen* af Prins *Carl*, hvis Moder, Dronning *Charlotte Amalie*, i 1714 var afgaaet ved Døden. Drewsen fik nu Eneret paa at opkøbe Klude i København, hvor man ved en Raadstueplakat ikke havde villet undlade »ydmygst og tjenstvilligst at ombede, at alle ville tilholde deres Tjenestetyende at samle Klude«. Saa indtrængende var Tonen, naar det gjaldt Tilvejebringelsen af Klude til *Papirmageriet*. Det var næsten ikke muligt at formaa Folk til at samle Klude. Johan Drewsens Efterfølger paa *Strandmøllen* havde for sin egen Regning 30 Familier beskæftigede ved Kludesamling rundt om i Landet, men endnu henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede kunde de udsendte Kludesamlere risikere at blive »bespyttede og forhaanede«. Statsøkonomer og Papirfabrikanter kappedes om at raabe paa Klude, — det gik

stadig trægt med Indsamlingen; først efter Midten af 1780'erne begyndte der at komme »Liv i Kludene«, skriver den udmærkede Forsker *Camillus Nyrop*, der ellers ikke var meget for Vittigheder, naar han skrev Industrihistorie.

Allerede i 1697 havde Johan Drewsen købt Springforbi med tilliggende Jorder. Denne Ejendom hed oprindelig »Spring-ej-forbi«, idet Stedet havde haft et Privilegium paa Krohold, som imidlertid var gaaet tabt, før Ejendommen kom i Familien Drewsens Besiddelse.

Johan Drewsen den ældre døde i 1734 som Følge af et Ulykkestilfælde under Arbejdet i Papirmøllen. I hans lange Virketid maa Strandmøllens Ry være naaet udenfor Landets Grænser. Papirmageriet kom til Danmark fra Tyskland i det 16. Aarhundrede, men det er i sin Tid blevet sagt, at en tysk Papirmager omkring 1734 og længe efter ikke rigtig nød nogen Anseelse blandt sine Kammerater, naar han ikke havde været »bei Copenhagen«, — d. v. s. paa Strandmøllen. Med nogen Ret har man da ogsaa betegnet Strandmøllens Historie som den danske Papirfabrikations Historie.

Johan Drewsen den yngre — Brodersøn af den i 1734 afdøde Johan Drewsen — førte Strandmøllen videre og fik i 1756 Springforbi overladt af Farbroderens Enke. Som et Vidnesbyrd om den Jævnhed, der prægede Livet i hans Hjem, fortælles det, at hans tre Døtre beboede et Kammer i Tagetagen, hvortil der ikke var anden Adgang end gennem en Lem i den underliggende Dagligstues Loft. Den yngste af Døtrene ægtede *Hans Heger* — den senere Konferensraad og Assessor — og blev Moder til *Kamma Rahbek* og *Christiane Oehlenschläger*.

I 1776 døde Johan Drewsen den yngre. Hans Søn *Christian Drewsen* (1745—1810) førte et Hus, om hvilket

Oehlenschläger, som kom der meget i sine unge Dage, siger, at det beherskedes af Velstand og Smag. Her færdedes overhovedet mange af Tidens Skønaander, bl. a. *Thomas Thaarup*, *Pram*, *Rahbek* og Skuespillerparret *Rosing*. Paa »den venlige Strandmølle« mødte Rahbek sin »elskede Olsen« (Md. *Rosing*), for hvem han havde sværmet saa stærkt, og da han gik paa Frierfødder overfor *Kamma Heger*, var det ved et Julebal paa Strandmøllen, at *Kamma*, Husherrens Nièce, skønt hun ellers ikke brød sig om at danse, tilstod ham en Engelskdans, — en stor Gunstbevisning, for Rahbek dansede rædsomt. Det berømte Skuespillerpar *Rosings* ældste Datter, *Ofelia*, ægtede i November 1798 Christian Drewsens 21-aarige Søn *Johan Chr. Drewsen*. Et Par Maaneder i Forvejen havde Rahbek hjemført sin *Kamma* til Bakkehuset, og anden Dagen derefter — en Søndag — tyede de ud til *Kammas* Morbror paa den kære Strandmølle for at unddrage sig »alle Etikettens og Ceremonivæsnets Kedsommeligheder og Væmmeligheder, Baselemaner og Jemerecommaner, alle skyldige Tjenere og Tjenerinder«.

Christian Drewsen overlod samme Aar Strandmøllen til sin Søn og dennes Hustru for selv at trække sig tilbage til Springforbi, hvor han nogle Aar forinden havde givet *Malthe Conrad Bruun* et Skjulested, med adskillig Risiko for sin egen Person. Forfatteren af »Aristokraternes Katekismus« frygtede for Arrest i Anledning af sine voldsomme Angreb paa Enevoldsmagten, og han tog da sin Tilflugt til Chr. Drewsen, hvem han slet ikke kendte. Drewsen billigede næppe hans Fremfærd, men han skjulte ham for nogle Dage paa Springforbi, hvor han selv bragte ham Føde, indtil det lykkedes ham at skaffe ham en Baad til

Hveen. Chr. Drewsen døde paa Springforbi, der senere, i 1826, gik ud af Familiens Eje. Han efterlod sig en ung smuk Enke, *Anna Drewsen*, f. Lassen, hvem han havde ægtet, da hun kun var lidt over 15 Aar. Hun gik endnu i Skole, da han lærte hende at kende, og han maatte lade hende konfirmere, før hun kunde holde Bryllup med ham. Hun var ved sin Forstand og fine Dannelse, som Oehlen-schläger priser, Midtpunktet i den ovenfor nævnte Kreds og skabte af Strandmøllen en Slags »Bakkehus« før Bakkehusets Blomstringstid.

— — Medens den Drewsen'ske Slægt i Løbet af det 18. Aarhundrede befæstede Strandmøllens Ry paa Papirfabrikationens Omraade, blev der oprettet nye Papirmøller forskellige Steder i Landet. I 1732 anlagde Kommerceraad, senere Etatsraad *Lichtenberg* Engelholm Papirmølle ved Horsens. Han lod den forsyne med følgende Indskrift:

Papirets Mølle-Verk, som Jylland fik, er dette,
Commertz-Raad Lichtenberg lod allerførst oprette.
Gud lad det blive ved til Landets Tarv og Gavn,
Saalænge det har Folk, der skrive kan sit Navn.

Denne Papirfabrik eksisterede endnu i 1840'erne.

I 1737 anlagde *O. Pedersen Schøtz* Papirmøllen Maglekilde ved Roskilde. Mod Aarhundredets Slutning grundede et Aktieselskab en Papirfabrik paa Godthaab ved Aalborg, og nogle Aar forinden havde Englænderne *Nelthrop* og *Harris* aabnet Papirmøllen paa Ørholm.

Det var den danske Generalkonsul *Anker* i London, der foranledigede, at de to Garvere og Læderfabrikanter Henry Nelthrop og John Joseph Harris i 1786 kom her til Landet, hvor de paabegyndte en Række industrielle Foretagender, som støttedes af Regeringen med store rentefri Laan. I 1793 anlagde de saaledes en Papirfabrik paa Ørholm

(med Nymølle), og de indkaldte Mester og Svende fra England. Papiret fra Ørholm viste sig at være bedre end Strandmøllens, og da de to Englændere ydermere støttedes af meget formaaende Mænd, mistede Chr. Drewsen paa Strandmøllen snart sine Leverancer til Staten. Johan Chr. Drewsen siger derom i sine efterladte Optegnelser: »Skulde ikke Strandmøllens Fabrik ødelægges, maatte en Forandring foregaa. Der maatte sørges for at erholde de nødvendige Klude og at forbedre Papirerne. Fra dette Tidspunkt begyndtes med Fabrikationen af »Bikube« og »Pro-Patria« saavel som af nogle bedre Trykpapirer«

Et Ark af det nye Papir naaede ned til en lille seksaars Dreng i den idylliske Torkildstrup Præstegaard paa Falster og paavirkede ham i sær Fortryllelse. Det var den vordende Digter, *Bernhard Severin Ingemann*. Hans ældste Bror *Søren*, i hvem han saa den »store Broderfugl«, der var fløjet ud i den fremmede Verden, levede i 1795 som nybagt Student i København. »Til ham« — hedder det i Ingemanns Levnetsbog — »sendte Seksaarsdrengen sit første virkelige Sammenskrifts-Brev, hvis hele Indhold var: »Vil Du give mig et Stykke kjøbenhavnsk Papir!« Modtagelsen af et helt Folioark »Pro-Patria« — i et colossalt Brev med stort Segl for og directe med Post fra Hovedstaden — synes at have udøvet en magisk Virkning paa Landsby-Drengen. Han erindrer endnu efter 65 Aars Forløb sin store Henrykkelse derover, enten det nu har været det hemmelighedsfulde ved, hvad der kunde skrives paa det store, hvide Blad, der har henrevet ham i ubestemte Drømmerier — eller maaske Udlæggelsen af Papirets Vandmærke »For Fædrelandet« har overvældet ham med sin store Tanke — eller han har haft en Anelse om den Vig-

tighed og Vægt, som netop det københavnske Papir skulde faa i hans Liv og Levnet«.

Den skrappe Konkurrence fra Ørholm voldte Strandmøllens Ejer betydelige Tab, men hans nye Sorter klarede sig, og i 1803 maatte Nelthrop og Harris sælge Ørholm og Nymølle. De levede paa en stor Fod, men de fleste af deres Foretagender mislykkedes. »Enden blev« — fortæller Johan Chr. Drewsen — »at Harris tog Gift, og at Nelthrop, som siden kom igen til nogen Formue, døde, for ikke at sige foragtet, saa dog ringe agtet af sine Medborgere«.

Johan Chr. Drewsen blev sin Slægts betydeligste Mand, i flere Maader en karakteristisk Personlighed, der øvede Indflydelse paa sin Tid. Han var af Naturen frisk og djærv, undertiden lidt for »lige til«, noget hastig og skarp i sin Dom, saa han godt kunde støde an. Men med sin Rankhed, sit Retsind og sin praktiske Dygtighed vandt han Tillid hos de mange. Han var i Trediverne og Fyrernerne en af de populære Skikkelser herhjemme. I Smidstrup og i Lundtofte drev han Landbrug under Indførelsen af gavnlige Reforme. Som landøkonomisk Forfatter blev han flere Gange prisbelønnet af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, af hvis Præsidium han senere var Medlem gennem en halv Snes Aar. Som frisindet Stænderdeputeret talte han Bondestandens Sag. Det danske Sprogs Kaar i Slesvig laa ham stærkt paa Sinde; han var Medindbyder, da det gjaldt Hædersgaven til *Peder Hjort Lorenzen*, og han overrakte ved Festen paa Skamlingsbanken i Foraaret 1843 Hjort Lorenzen det Sølvdrikkehorn, som var bragt til Veje ved Nationalsubskriptionen. Tre Aar senere modtog Drewsen selv en Hædersgave fra Bønderne i Københavns Amt. Siden blev han Medlem af den grundlovgivende Rigsfor-

samling og Folketingsmand for Lyngbykredsen. — Ogsaa ved sin industrielle Virksomhed gjorde Johan Chr. Drewsen en væsentlig Indsats. Han interesserede sig for Tilvirkning af Olie, Fajance og Silke, holdt Foredrag i den københavnske Industriforening, som stiftedes 1838, og indførte store Reforme i Strandmøllens Papirfabrikation. Paa det Sted, hvor han i sine Optegnelser har fortalt om Konkurrencekampen med Englænderne Harris og Nelthrop, tilføjer han: »At imidlertid Fremgangen i Papirfabrikationen hos os ikke var ret stor, hverken med Hensyn til Produktets Størrelse eller Godhed, vil ses deraf, at vi ikke samlede en Klud i Jylland og kun lidet i Fyen, og at vi hverken kogte vore Klude eller blegede vor Masse, og saaledes forbleve Sagerne, indtil jeg blev Ejer og endnu længere. Krigen var og Skyld i, at Fabriken ingen stor Fremgang gjorde; thi under denne var Søgningen saa stor, at Alt var godt nok, og under saadanne Omstændigheder mangler Sporen til Forbedring af Produktet«. Men i 1820'erne kom den store Reformperiode for Strandmøllen. Johan Chr. Drewsen anskaffede en Dampmaskine til Papirfabriken. Det var ikke den første Dampmaskine i Danmark — *den* var kommet hertil allerede i 1790 —, men der var i Begyndelsen af 1820'erne endnu kun fire Dampmaskiner her i Landet, og først paa Strandmøllen blev, som *C. Nyrop* udtrykker det, Danmarks Industri *fortrolig* med Dampkraften. Drewsen indførte ogsaa den hydrauliske Presse herhjemme, og den Papirmaskine, som han i 1828 lod komme fra England til Strandmøllen, var den første i hele Norden. Hidtil havde alt Papir, der fremstilledes i de skandinaviske Lande, været haandgjort. Med megen Iver bekæmpede Drewsen den Anskuelse, at Danmark ikke kunde være Industriland. Paa Strandmøllen af-

løstes de udenlandske — særlig tyske — Svende efterhaanden af danske Arbejdere, saaledes at man godtgjorde, at en Fabrik kunde »bestaa i Danmark, styret af danske Hoveder og betjent af danske Hænder«.

Johan Chr. Drewsen døde en Sensommerdag 1851 i København, hvorfra hans Lig førtes til Strandmøllen. Paa Begravelsesdagen samledes her et mægtigt Følge, der fulgte Kisten gennem Dyrehaven til Søllerød Kirkegaard.

Hans to Sønner, *Christian Drewsen* (den yngre) og *Michael Drewsen*, var i 1840 blevet Faderens Kompagnon'er som Medindehavere af Firmaet »Drewsen & Sønner«. I 1844 overtog de alene Driften af Strandmøllen, og samme Aar anlagdes, væsentlig ved Michael Drewsens Arbejde, Silkeborg Papirfabrik i en dengang øde Egn. Bygningen rejstes i en Mose, hvor man mange Steder maatte ramme to 12 Alens Pæle oven paa hinanden, før man naaede Bund. Nytaarsdag 1845 blev det store Vandhjul sat i Gang, og det første Ark Papir forarbejdedes. Stedet følte uhyre afsides — ligesom udenfor Verden. Som et lille Kuriosum fortælles det, at Fru *Drewsen*, naar Overbibliotekar *Philipsen* som Gæst i Hjemmet morede Selskabet med at agere stærk Mand, gærne »sad med Livet i Hænderne« under disse Præstationer, fordi han som Kugler benyttede hendes to eneste Lampekupler, — der var saa langt fra Silkeborg til Skanderborg, hvor nye Kupler maatte hentes.

Men hurtigt, som en amerikansk Nybygd, voksede en By op omkring dette Sted. Michael Drewsen grundlagde ikke blot Silkeborg Papirfabrik, men ogsaa Byen Silkeborg, og da Kong *Christian VIII* i 1845 under et Besøg havde set, hvad der var udrettet, indstiftede han Fortjenstmedaillen, og Michael Drewsen fik det første Eksemplar af denne i Guld.

Det er værd at nævne, at Silkeborg fik Gasbelysning flere Aar førend København. — Da *H. C. Andersen* besøgte Drewsen i Silkeborg, saa han daglig udenfor Papirfabriken de store Dynger af Klude, som var hentet allevegne fra, og han fik da Idéen til »Laserne«, et af hans mest bekendte Eventyr. En stor Del af Kolerasommeren 1853 tilbragte han hos Drewsen, og han skrev i et Digt:

Hvor Klostret stod ved Søens Siv
bag Hedens Lyng og tunge Veje,
nu rører sig et virksomt Liv,
de store Møllehjul sig dreje

Chr. Drewsen var Medejer af Fabriken i Silkeborg, og i 1854 erhvervede de to Brødre Ørholm (med Nymølle), som efter Nelthrop og Harris' Tid havde været paa flere forskellige Hænder. I 1865 blev Michael Drewsen Eneejer af Silkeborg Papirfabrik, som derefter blev drevet under Firma M. Drewsen & Søn, medens Chr. Drewsen alene førte de sjællandske Papirfabriker videre under det gamle Firmanavn Drewsen & Sønner.

I 1870 gik Silkeborg-Fabriken ud af den Drewsen'ske Slægts Eje, idet Michael Drewsen solgte den for 300.000 Rdl. til cand. pharm. *Strøyberg* og Papirhandler *Julius Hoffensberg* i København. Det varede ikke længe, før Strøyberg blev Ene-Indehaver. I 1889 stiftedes Aktieselskabet De forenede Papirfabriker, og Fabriken i Silkeborg overgik da — ligesom Strandmøllen og Ørholm med Nymølle — til denne Virksomhed, omtrent 200 Aar efter at den første Drewsen havde begyndt sin Gerning paa Strandmøllen.

Michael Drewsen var, ligesom sin Fader, Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, og han indvalgte i 1849 og i 1854 i Folketinget. Han døde 1874 i København. En Statue af ham rejstes i 1892 paa Torvet i Silkeborg.

Den fem Aar ældre Broder, Chr. Drewsen, der først døde i 1896 i den høje Alder af 97 Aar, interesserede sig meget for Naturvidenskaberne, skrev forskellige Afhandlinger og skænkede Universitetets zoologiske Musæum sin store Samling af inden- og udenlandske Insekter.

* * *

I 1816 var Urtekræmmer *Peter Chr. Deichmann* — Broder til Indehaveren af Gyldendals Boghandel *Jacob Deichmann* — kommet til København fra Aalborg. Han anlagde paa Glaciet ved København en Chokoladefabrik og Papirfabrik »*Elisabethsminde*«. Den førstnævnte bestaar den Dag i Dag. I 1925 vil Aktieselskabet *Elisabethsminde*, Kgl. Hof-Chokoladefabrik, kunne fejre 100 Aarsdagen for Grundlæggelsen af denne Virksomhed. Den *Deichmann'ske* Papirfabrik havde følgende Skæbne: I 1837 blev den flyttet til Havreholm i Tikjøb Sogn, hvor den ikke vandt nogen større Fremgang. *F. L. Culmsee*, der i 1844 oprettede Papirfabriken »*Valdemarshaab*« ved Køge, overtog senere Havreholm Papirfabrik. Firmaet *F. Culmsee & Søn* drev ogsaa den i 1873 anlagte Papirfabrik paa Nørrebro. De to sidstnævnte Virksomheder gik ind under De forenede Papirfabriker. Fabriken »*Valdemarshaab*« ved Køge var i 1854 gaaet over til Firmaet *Chr. Steen & Søn* og senere til *Julius Spliid & Co.* I 1874 overtoges den, under Navnet »*Køge Papirfabrik*«, af cand. polyt. *J. B. Melchior*, men allerede det følgende Aar nedbrændte den totalt, og dermed hørte Driften op.

Ved Begyndelsen af 1870'erne stod Papirfabrikationen rundt om i Verden overfor betydelige Forandringer. Det var særlig Træstoffet, der gjorde sig gældende. Ogsaa herhjemme forberedtes der Fabriker for Tilberedning af Træstof til Papir-

masse. I Slutningen af 1872 fik Drewsen & Sønner sammen med cand. polyt. G. A. Hagemann fem Aars Eneret paa et Apparat for Tilberedning af dette Stof. Nye Papirfabriker skød hurtigt frem. I 1873 fik vi, som allerede nævnt, Nørrebros Papirfabrik (F. Culmsee & Søn). Aaret efter oprettedes Dalum Papirfabrik, og dermed realiseredes omsider en næsten 200 Aar gammel Plan om at anvende Vandkraften fra Odense Aa til Drift af en Papirfabrik. *Thomas Kingo*, hvem det var blevet overdraget at samle en ny Salmebog, vilde selv udgive den. Han indrettede 1680 et Bogtrykkeri i Bispegaarden i Odense, og han nærede Planer om at benytte Egby Mølle som Papirmølle. Hundrede Aar senere, i 1780, tænkte den bekendte Boghandler og Avisudgiver *Chr. Iversen* paa noget lignende, — og derefter skulde der gaa omtrent hundrede Aar, inden Tanken om Papirfabrikation ved Odense Aa blev gjort til Virkelighed af det fynske Aktieselskab, som købte den gamle Dalum Mølle.

I 1875 grundlagdes yderligere Maglemølle Papirfabrik ved Susaaen ved Næstved, og i 1877 anlagde Aktieselskabet »Vejle Træmassefabriker« Haraldskjær Papirfabrik. I Slutningen af Firserne var Tiden moden til den store Koncentration: Aktieselskabet *De forenede Papirfabriker*, der i sig optog følgende Virksomheder: Strandmøllen, Ørholm, Havreholm, Silkeborg, Haraldskjær, Nørrebros, Dalum og Maglemølle Papirfabriker samt Hinnerup Cellulosefabrik.

Havreholm- og Hinnerup-Virksomhederne blev nedlagt efter Sammenslutningen. I 1899 nedlagdes Papirfabriken paa Strandmøllen. Paa Haraldskjær drev man Papirtilvirkning indtil 1909, derefter Træsliberi. I 1922 brændte Fabriken, og Ejendommen er siden solgt til Bredsten Andels-Elektricitetsværk. Selskabet *De forenede Papirfabriker* ejer da

nu 5 Fabriker, af hvilke en enkelt, Fabriken i Ørholm, ikke har været i Drift i det sidste Par Aar.

Direktionen for De forenede Papirfabriker bestod i 1889 af *Kjeldsen* og *Trolle*. Efter førstnævntes Død var *Trolle* Enedirektør i en længere Aarrække. Han efterfulgtes af *F. Bülow*. Fra 1917 ledes Virksomheden af *Torben Zahle* som administrerende Direktør.

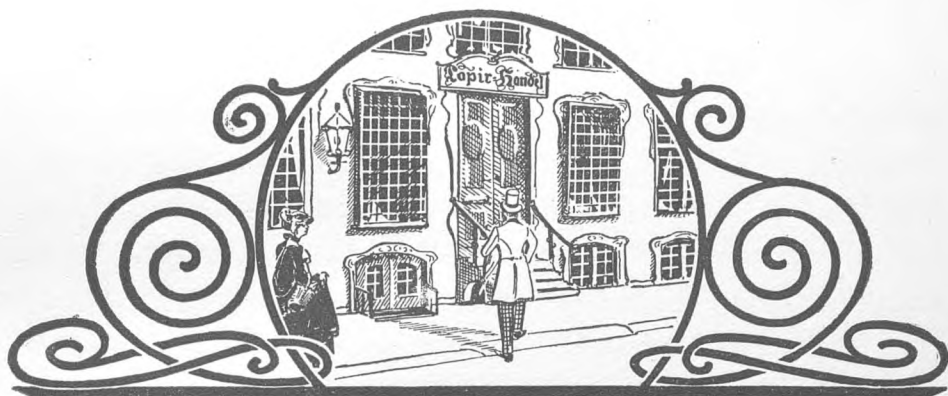
— — Gaar vi et Par Menneskealdre tilbage, til Tiden omkring Midten af 1850erne, finder vi i Danmark 8 Papirfabriker med 182 Medhjælpere og 3 Papirmøller med 16 Medhjælpere. I det sidst forløbne Aar, 1923, omfattede hele Landets Papir- og Papindustri 10 Fabriker, hvoraf 4 udelukkende tilvirkede Pap og Pakpapir.

De 10 Fabriker er de tidligere nævnte 4 Virksomheder, som er i Gang under Aktieselskabet De forenede Papirfabriker (*Nørrebro*, *Maglemølle*, *Dalum* og *Silkeborg*), *Frederiksberg Papirfabrik*, der grundlagdes i 1881 af *Etatsraad C. Ferslew* og efter hans Død i 1910 overtoges af hans Søn *Fabrikejer C. Ferslew* (Fabriken henhører under Firmaet *C. Ferslew & Co.*, for hvilket *Hakon Nielsen* er administrerende Direktør), den til *Carl Allers Etablissement (Ill. Familie-Journal)* knyttede *Papirfabrik, C. Reiermann's Papfabrik* paa *Amager*, *St. Clara Mølle* ved *Roskilde*, *Faaborg Papfabrik* og *I. Schmidt's Papfabrik* ved *Viborg*.

I 1923 beskæftigede den danske Papir- og Papindustri i alt 1436 Arbejdere, og Salgsværdien af den samlede Produktion var over 26 Millioner Kroner eller godt 5 Millioner mere end Aaret forud. De største Poster under Produktionen var Avispapir med 13,420,700 kg, Tryk- og Skrivepapir med 10,937,075 kg og Pakpapir med 10,129,129 kg. — I et af *Boghandlermedhjælper-Foreningens Aarsskrifter*

har Ingeniør *M. Seligmann*, der er knyttet til De forenede Papirfabriker, givet en Oversigt over de vigtigste Faser i Papirfabrikationens Udvikling, og han nævner her De forenede Stater som den største Papirkonsument i Verden. Danmark maa ogsaa, i Forhold til sit Indbyggertal, nævnes som en betydelig Forbruger. Da *Adolf Bauer*, faa Aar før Stiftelsen af De forenede Papirfabriker, skrev en Afhandling om »Papiraldere«, fordybede han sig ligeledes i Spørgsmaalet om de uhyre Mængder Papir, som der er Brug for. Nu, da vi er naaet endnu langt videre frem paa dette Felt, føler man sig ikke imponeret af hans lange Liste over de mange forskellige Former for Papirbrug, men det er dog ganske kuriøst at følge denne Opregnsning, ikke mindst, hvor han til sidst dvæler ved Benyttelsen af Papir i *omdannet* Tilstand, og med et Citat herfra skal vi da slutte dette Afsnit om Papirfabrikationen:

»Det er« — skrev Bauer dengang, for ca. 40 Aar siden, — »bekendt, at Herrerne i stor Udstrækning benytter Flipper, Kraver og Manchetter af Papir. Damerne kan faa Skørter af Papir i meget smagfulde Mønstre, baade med udhugget Bort og paatrykte med Sort. Man kan faa Blomster af Papir, Sko af Papir, der saa naturligtvis er blandet med Kautschuk og Fernis, og i den senere Tid falbydes der i Tyskland hele Klædninger af Papir. Desuden kan man faa Gardiner, Sengeomhæng, dekorerede som Møbelsirts, Overtræk til Madratser, Sengetæpper, Duge og Servietter, Alt af Papir. Ja, man bliver end ikke staaende herved; man har Sække og Fustager og Æggebægere af Papir, Møbelbeslag, Baade, Jernbanehjul, ja endog Kogekar og Skorstene af Papir og kan endelig ved sin Død blive klædt i en Ligskjorte af Papir og blive begravet i en Ligkiste af Papir«.

PAPIRHANDEL I GAMLE DAGE

Engen vilde nu om Dage falde paa at sende Bud til Isenkræmmeren efter Papir. Men der har været lange Tider, da det var en selvfølgelig Sag, at man hentede sit Papir i Isenkræmmerens Bod. Papirhandel og Handelen med alle Slags Skrive- og Tegnematerialier hørte i Henhold til Privilegierne af 1693 under Isenkræmmerlauget.

Saa meget mere interessant er det da, at der fra første Halvdel af det 17. Aarhundrede — før Isenkræmmerprivilegiernes Tid — foreligger et særlig fremtrædende Eksempel paa Papirhandel knyttet til Boghandel.

Universitetsboghandler *Joachim Moltke*, der var kommet hertil fra Rostock, havde Tilladelse til at indføre ikke blot Bøger, men ogsaa Papir toldfrit til Bedste for den studerende Ungdom. Da Forskeren *Ole Worm* i 1636 vilde lade sit Skrift om de gamle Runer trykke paa egen Bekostning, samlede han selv saa meget Papir, som han kunde forskaffe sig, men da det ikke var tilstrækkeligt — man led stadig under Mangel paa Papir —, henvendte han sig til

Joachim Moltke. Denne erklærede, at han ikke kunde opdrive det forlangte Kvantum Papir i Tyskland, og Ole Worm var nær ved at opgive det hele. Det kom dog dertil, at Moltke overtog Forlaget. Han efterlod sig ved sin Død i 1664 et ret anseeligt Lager af Papir, bl. a. »Jungfernpapier«, »Traubenpapier« og »Narrenkappen«, der bar Navn efter de i dem anbragte Mærker og som formodentlig har hørt til Datidens mest efterspurgte Sorter.

Allerede i 1628 havde Moltke faaet kgl. Bevilling paa at holde offentlig »Boglade« i Frue Kirke. Det var gammel Skik, at Bogboder fandtes i Kirkerne. Siden blev det forbudt. at Boghandlere — eller »Bogførere«, som de hed dengang — havde Stade i Kirkerne, men den gamle Skik holdt sig længe, trods Forbudet. Til dens Ophør bidrog efterhaanden, at Børsen nu stod Boghandlerne aaben.

Naturligvis var det paalagt Moltke, at hans Forretning i Frue Kirke skulde være en *ustraffelig* Boglade, der ikke maatte rumme forargelige Materier mod den Augsburgske Konfession, hvorved Ungdommen kunde forføres. Han forfattede selv Andagtsbøger, og han tilegnede *Eleonore Kristine Ulfeld* og hendes Mand, *Korfits Ulfeld*, den af ham selv bekostede Fordanskning af *Vilhelm Alard's* »Sjælens aandelige Apotek«. Den Slags højtravende eller ligefrem latterlige Bogtitler var almindelige i de Tider, — f. Eks. »Troens Bestandighed og Tommelfinger«, »Gudfrygtige Enkers, fader- og moderløse Børns Apotek og Rosengaard«, »Aandeligt Figenplaster«, »Enkens Taare og Tørklæde«, »En from Christens Nathue, sammensyet med kraftige Sprog af den hellige Skrift« og »Himmelens Provianthusnøgle«.

I Frue Kirke har Joachim Moltke sikkert haft adskillige Værker af den Art tilfals, men han var jo tillige Uni-

versitetets Boghandler, og han var en lærd Mand, med hvem Videnskabsmænd korresponderede venskabeligt paa Latin. Hans Boghandlerforretning var saa stor, at København næppe nok har haft nogen større i de første hundrede Aar efter hans Tid, og han var ikke blot nøje fortrolig med det store tyske Bogmarked, men havde tillige sine Forbindelser i London, Amsterdam, Venedig og Padua. Han betegnedes da ogsaa af Samtiden som en berømt og fornem Bogfører.

Her er nu talt om Moltke som Papirhandler og som Boghandler. Men han maa ogsaa nævnes som Avisudgiver. Han fik i 1634 sammen med Universitetsbogtrykker *Martzan* Eneret paa at udgive og sælge »de ugentlige Aviser paa Dansk og Tysk«, hvilket var det første danske Avisprivilegium. I 1644, da Krigen med Sverige bragte allehaande Rygter i Omløb, blev Moltke og Martzan sammen med en tredje Deltager i Foretagendet opkaldt for Konsistorium, som da betydede dem, at Professorerne hørte ilde for det meget urimelige og løgnagtige Nyt, som de lod trykke i deres Aviser. Moltke og hans Kompagnon'er paa Bladudgivelsens Omraade maa imidlertid været faldet for nye Fristelser med Hensyn til Avisreportagen, eftersom de faa Maaneder derefter paany blev stævnet for Konsistorium og under Strafansvar fik Paalæg om ikke at trykke »hvad Nyt som føres, uden Diskretion«. En af de kriminelle Nyheder gik ud paa, at Vandet i en Dam ved Silkeborg var forvandlet til Blod, at der ovenpaa Vandet var set store og smaa Sko, og at man i et slagtet Faars Mave havde fundet en Mængde Kugler og Krudt. En anden Gang berettedes det i Pressen, at da en Præst trøstede den svenske Oberst *Staalhanske* i hans Dødsstund, opdukkede pludselig en

høj, sort Mandsperson, som traadte imellem dem og sagde, at »det gjordes ikke behov, thi Sjælen, naar den var udfaren, vidste vel, hveden han hørte«.

Efter dette kunde man maaske være tilbøjelig til at give Ole Worm Ret, naar han i Breve stempler Moltke som løgnagtig. Worms Karakteristik af ham er i det Hele meget ublid: Intet er Moltke helligt, han forstaar kun at skaffe de uforsigtige af med deres Penge, bryder sig kun om sig selv og kender ingen anden Gud end Pengene. Men fra anden Side omtales han helt anderledes, og dygtig og driftig var han. Skulde han maaske have været lidt for »smart« som Forretningsmand? Under alle Omstændigheder var han en ikke uinteressant Personlighed, — denne det 17. Aarhundredes Bog- og Papirhandler samt Bladudgiver i stor Stil.

Billig med sit Papir har Joachim Moltke ikke været. Men han kunde vel heller ikke have været det. Der var jo gennemgaaende stor Mangel paa Papir. Det, som det lykkedes Ole Worm at forskaffe sig i 1636, maatte han betale med »utaalelige Priser«. I Slutningen af Aarhundredet var det endnu almindeligt, at man, for at spare paa den dyre Vare, skrev *flere* Dokumenter paa et enkelt Stykke Papir, og den fattige Student *Rasmus Æreboe*, der senere, i 1715, udnævntes til Notarius publicus i København, klagede over, at han maatte kline sin Skrift saa tæt sammen, at der paa en kvart Side stod fra 100 til 113 Linjer.

Papir var i »gamle Dage« en Ting, som man maatte tage varsomt til. »At røre ved mine Papiir er at røre ved mine Øyenstene At tage mine Papiir bort, det er at tage mig Siælen af Livet«, udbryder Holbergs »Stundesløse«. Han mener det nok paa en anden Maade. Men der har

været Tider, da *Papiret i sig selv* var noget næsten kostbart, fordi det kunde være saa vanskeligt at opdrive.

* * *

Nu var der heller ingen Overflod paa Papirudsalg i København. Da Isenkræmmerne i 1693 fik deres Laugsartikler af *Christian V*, rummede Byen en halv Snes af disse nyttige Borgere. De var for faa til at danne et Laug, og derfor gik de sammen med Urtekræmmere og Konditorer, saa at Lauget fik Navn af »Urte- og Isenkræmmer- samt Sukkerbagerlauget«. Om Isenkræmmerne hedder det i Artiklerne, at de — foruden de mange Slags Kramvarer i Metal — maatte og skulde falholde *alle Slags Papirer*, som derefter specificeres, medens der for de øvrige Laugsmedlemmers Vedkommende kun lige nævnes Handel med Papir. Urtekræmmerne driver den Dag i Dag nogen Handel med Brevpapir, hvorimod Papiret vel maa siges at være gaaet helt ud af Isenkramhandelen.

Isenkræmmerne, hine fjerne Tidens Papirhandlere, var som oftest Tyskere og tilhørte derfor St. Petri Menighed. En af Isenkræmmerne, hvis Navn er bevaret fra en Tid, der ikke ligger ret langt efter Laugets Stiftelse, var dog Svensker: *Peter Baadh*, født i Ystad 1679. Han stiftede i 1717 den Isenkramforretning, der endnu bestaar som »Baadh & Winthers Efterfg.«

I 1698 købte Lauget Søbottchers Gaard paa Østergade — nuværende Nr. 55 — og indrettede den til Kompagnihus. Den 26. Maj 1699 indbragte Monsieur *Drewsen* fra Papirmøllen (d. v. s. Johan Drewsen fra Strandmøllen) 50 Ris graat Papir med Tilsagn om, at han vilde indsende mere, som skulde staa paa Kompagnihuset Aaret igennem, saa at Kræmmerne kunde blive forsynede derfra. Et halvt

Aars Tid derefter kunde »dansk Arbejde« notere den Sejr, at Drewsen af Lauget fik Attest for, at hans Papir var lige saa godt og billigt som det lybske. Der gaar nu en halv Snes Aar, og Lauget udtaler sig da med Anerkendelse om de norske Papirer, som udi Hans Majestæts egne Lande fabrikeres, men det roser ogsaa fransk Papir som stærkt og tykt. I en noget senere Tid hed det sig derimod, at norsk Papir var saa slet, at det ikke kunde sælges. — Mærkelig er Beretningen om visse Omstændigheder, der knyttede sig til Starten af den Papirfabrik, som Admiralitetsraad *Gerhard Treschow* i 1698 havde oprettet i Kristiania. Han havde en hollandsk Papirmester, der modtog Bestikkelser fra Holland for at hindre Fabrikens Virksomhed. Treschow rejste da selv til Holland for at sætte sig ind i Papirfabrikationen, men det var ikke saa let for ham at faa Adgang overalt, og han havde derfor med sig en Bondedreng, *Svend Hugen*, hvis Ydre var saa enfoldigt, at han slap ind, hvor Dørene lukkede sig for Treschow. Den Bondedreng var ikke saa dum, som han saa ud til. Han lærte Hollænderne Kunsten af, og han opdagede, at det var Papirets Liming, som den hollandske Papirmester i Norge forfalskede. Efter Hjemkomsten til Kristiania blev *Svend Hugen* Mester paa Fabriken.

— Af Besvarelserne fra den første Isenkræmmereksamen, der blev afholdt i 1742, fremgaar det, at Isenkræmmerne fik adskillige Sorter Papir fra Sjælland, Skrivepapir fra Norge og alle Slags Papir fra Amsterdam. En Regning for Udlæg ved Eksamen i 1818 viser, at der ved denne Lejlighed blev trakteret rigeligt med Konditorkager. Isenkræmmerne stod da ganske vist ikke mere i Laug sammen med Sukkerbagerne, men muligvis skriver Kagetraktementet sig fra den Tid, da de to Grupper af Handlende var Laugsbrødre, og

den Skik at give Kager ved Isenkræmmernes Eksamen holdt sig i alt Fald i mange Aar. Der blev sat store Fade ind. Hver kunde fylde sin Tallerken, og man havde Poser, saa at man ogsaa kunde »tage noget med hjem«.

— At Klager over Auktionsvæsenet ikke er en nyere Tids Opfindelse, ser vi paa Papirhandelens Omraade. Saa langt tilbage som i 1747 klagede Isenkræmmerlauget til Kongen over, at Folk udenfor Lauget paa Fremmedes Vegne holdt Auktioner over Papir i stort Omfang. Overhovedet besværede Isenkræmmerne sig ofte over »Fornærmelse« d. v. s. Afbræk i deres Næring, og dette Laugs Medlemmer, særlig Urtekræmmerne, maatte i høj Grad staa for Skud under den store Diskussion i 1790'erne om Lauginstitutionens Berettigelse. Men Lauget havde da ogsaa paa dette Tidspunkt en Oldermænd, der vidste at tage til Genmæle. Det var den brave Urtekræmmer *Jens Christopher Friborg*, en af de 32 Mænd (Borgerrepræsentant), Direktør ved Fattigvæsenet og Kirkeværge ved Vor Frue Kirke. Som Kaptajn i Borgervæbningen stod han paa Volden i 1807, medens Bomberne ødelagde den Gaard paa Hjørnet af Fiolstræde og Skidenstræde (Krystalgade), hvor han i 1773 havde aabnet sin Forretning. Den Agtelse og Tillid, som han nød, satte ham hurtigt i Stand til at oprette en ny Bod ved Hjørnet af Købmagergade og Skindergade. I 1811 kunde han flytte til sin nyopførte Gaard i Fiolstræde, men Aaret efter overlod han Butiken til Urtekræmmer *Schaldemose*, og han anvendte nu mest sin Tid paa Arbejdet for Genopførelsen af Frue Kirke. Friborg, der blev 91 Aar gammel, giver i sine efterladte Optegnelser interessante Interiører fra det borgerlige København i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Som Laugets Oldermænd havde han fuldt op at gøre. I de første

2—3 Aar af sin Oldermannstid havde han paa Laugets Vegne 8 Processer for Højesteret. I *Rahbeks* »Minerva« maatte han forsvare Lauget mod haarde Beskyldninger fra Pibefabrikør Casse, men især havde han sit Besvær med Regensprovsten *Anders Gamborg*, der var Professor i Filosofi ved Universitetet.

Skønt selv ludfattig var Professor Gamborg vistnok den første, der fandt paa at give fattige Studenter gratis Adgang til Forelæsningerne. Han var i det hele en hjærtensgod Mand, men somme Tider lidt for naiv. Saaledes vakte han Opmærksomhed ved sin Afhandling om, hvorledes man kunde forbedre Fuglesangen i vore Skove. Hans Forslag gik simpelt hen ud paa at lade Kanariefugle udruge Spurveæg og oplære de derved fremkomne Unger: »Ved saadan Forædling turde vore gemene Graaspurve med Tiden stikke Kanariefuglen ud«.

Ogsaa i den Kampagne, Prof. *Gamborg* aabnede mod Laugene, kunde Naiveteten løbe af med ham. I et af sine Stridsskrifter fra Midten af 1790'erne anførte han, at adskillige Professioner ikke gav deres Udøvere tilstrækkelig Beskæftigelse Dagen igennem, og at Laugsvæsenet hindrede de paa-gældende i at udfylde den overflødige Tid med en Biprofession. »At denne Lediggang«, tilføjer han, »ikke er fordelagtig for Sæderne, har man Aarsag at slutte af det meget Jav, som Krambod- og Slagtersvende ikke sjelden gjøre med Piger, der komme at købe hos dem. Det gaar saa vidt, at ærbare Piger skamme sig ved at komme i visse Boder, fordi de ej kunne være i Fred for slige Uartigheder«.

Friborg, den ulærde Oldermann for Datidens Papirhandlere m. m., viste sig her som en større Menneskekender end den filosofiske Professor, idet han i sin Mod-

pièce fremsatte den Betragtning, at selv om man ophævede Laugsvæsnet, vilde der alligevel nok være Krambodssvende, som holdt Jav med Pigerne.

Men Gamborg kom igen. Han udsendte et nyt Skrift, hvori han støttede sin Paavisning af Laugsindretningens Skadelighed paa Argumenter fra Laugenes Historie i Frankrig. Under den offentlige Debat anførte han ogsaa Udtalelser fra ansete Mænd herhjemme. Friborg kom i Bekneb, men klarede sig ved Hjælp af gode Raad fra sin mere kyndige Ven Digteren *Pram*, der var ansat i Økonomi- og Kommercekollegiet og selv optraadte som socialøkonomisk Forfatter. Og da det særlig var gaaet ud over Urtekræmmerne, hævdede Friborg det usandsynlige i, at de 86 Urtekræmmere, der fandtes i en By som København med dens omtrent 90.000 Mennesker, skulde opnaa større Gevinst, end der behøvedes til ligesaa mange Borgerfamiliers tarvelige Udkomme, ligesom han harmfuldt protesterede mod Tanken om, at Urtekræmmerne i deres Laugssamlinger stak Hovederne sammen for at fordyre Varerne ved Prisaftaler.

I 1807 fik Isenkræmmerne opfyldt et længe næret Ønske om at udskilles fra Urtekræmmerne og Sukkerbagerne som et særligt Laug. I de nye Laugsartikler bevaredes Privilegiet paa at handle med Papir og med Skrive- og Tegne-rekvisitter. Men baade paa dette Omraade og paa andre Felter havde Isenkræmmerne i de første Decennier efter Aarhundredskiftet vanskeligt ved at holde Stillingen, hvor meget deres Oldermann end var paa sin Post overfor Indgreb i Laugets Rettigheder. Solgte *A. C. Gamèl* paa Østergade tre smaa Børster, meldte Oldermannen ham straks til Politidirektøren, og det gik ikke bedre med Vekselerer *R. Henriques* jun. paa Amagertorv, da han havde solgt et

Gros forgyldte Knapper og et Dusin forgyldte Urkæder. Allerede i 1804 havde Lauget imidlertid maattet finde sig i, at Bogbinder *C. F. Bergmann* fik Privilegium paa at handle med Protokoller, Lommebøger og beskaaret Papir, og i 1811 havde tidligere Redaktør af Adresseavisen og Klasselotterikollektør *Christiani* sammen med Hamborgerkøbmanden *Grisson* Lager af hollandske og engelske Papirer, Tegnepapirer og Tegnesager. Firmaet *Christiani & Grisson* overtoges forøvrigt i 1857 af den siden saa kendte Virksomhed *Wilhelm Hansen's* Musikforlag og Musikhandel, der da som Papir- og Musikhandel og Stentrykkeri bar Firmanavnet »*Wilhelm Hansen, Christiani & Grisson's Eftf.*«

I 1817 fik Chokoladefabrikant *Reimer Timotheus Kehlet* Ret til at handle med Gryn, Ost, Lys Sæbe, Olie og *Papir*. Han var Præstesøn og teologisk Kandidat, gjorde sig bekendt som Vært paa Rosenlund ved Værnedamsvejen og havde et taknemligt Publikum, naar han ved Avertering af sine Forlystelser i Adresseavisen kaldte sig selv et gammelt spekulativt Hoved, der nok vidste, hvad Folk vilde have. Han var Broder til *Chr. Kehlet* paa Alléenberg.

Isenkræmmerlauget maatte efterhaanden være Vidne til, at Medborgere af vidt forskellige Klasser ansøgte om Tilladelse til at handle med Papir: en Porcelænshandler, en Boghandler, en Sproglærer, en forhenværende Kompagnikirurg, en Grosserer-Enke, en Musikhæder, en Bogtrykker-svend og en Række Boghandlere. Men den, der maa nævnes som den egentlige Foregangsmand for dansk Papirhandel som en særlig Branche var *H. J. Bing*. Trods alle Protester fra Isenkræmmernes og Urtekræmmernes Oldermænd fik han i 1819 Bevilling til at handle med Skrive- og Tegnematerialer, Landkort og Skolebøger.

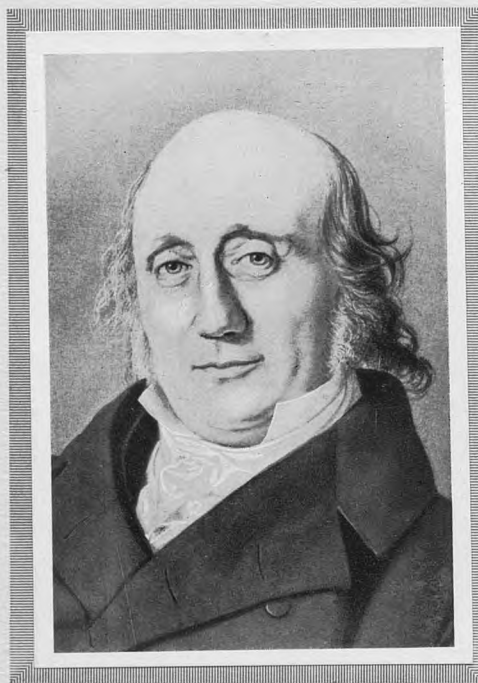
PAPIRHANDLERE EFTER 1820

Stamfaderen til den Bing'ske Slægt herhjemme var *Heimann Jacob Bing*, en fattig Hollænder, der i 1800, som 24-aarig, forlod Amsterdam og indvandrede til Danmark som Huslærer. Sammen med ham indvandrede hans Svoger, *L. J. Kalisch*, der ernærede sig som Skrivelærer.

Bing drev en lille Tid Skolegerning i Roskilde, men i 1803 aabnede han i København sammen med Kalisch et Undervisningsinstitut for jødisk Ungdom. Det begyndte med 25 Elever og vandt snart megen Anerkendelse. I 1818 var Elevantallet 84, men derefter dalede det, formodentlig fordi det efterhaanden blev mere almindeligt, at den jødiske Ungdom opdroges i kristne Skoler. Bing saa sig nu om efter anden Beskæftigelse. Han skal have fundet Støtte hos Statsminister *Kaas*. I alt Fald fik han den Bevilling, som han søgte om, og af denne udgjorde Handelen med Papir den vigtigste Del. I 1820 aabnede han sin Forretning paa Hjørnet af Pilestræde og Sværtegade. To Aar senere flyttedes den til Kronprinsensgade, nuværende Nr. 10.

Hos *Drewsen* paa *Strandmøllen* fik *Bing* tilvirket sine egne *Mærker*, men han indførte ogsaa i stort Omfang fine *Papirsorter* fra *Udlandet*, særlig fra *Belgien*. Hans *Eksempel* efterfulgtes af andre, og *Papirhandelen*, der tidligere jo blot havde udgjort en *Del* af *Isenkræmmernes* og *Urtekræmmernes* *Virkeomraade*, blev saaledes en selvstændig *Virksomhed*. *Bing* indførte *Staalpennen* i *Danmark*. Den var bleven opfundet i *England* 1803 og kom her til *Landet* omkring 1830. Der kan, kuriøst nok, nævnes *Eksempler* paa, at *Fjerpennen* enkelte *Steder* holdt sig helt ind i vort *Aarhundrede*. Den *jydske Sognepræst* *P. J. Bertelsen*, der døde i 1906, benyttede den saaledes til det sidste.

I 1828 havde *Bing* ansøgt om, at hans *Privilegium* efter hans *Død* maatte gaa over til hans ældste *Søn* *M. H. Bing*. *Professorer* ved *Kunstakademiet* støttede ham, idet de be-

H. J. Bing

vidnede, at han her i *Byen* før nogen anden havde forsøgt at oprette en *Kunsthandel* med alle *Materialier*, som *Kunstnere* havde *Brug* for, og selv fremhævede han, at han havde søgt at gøre sit *Etablissement* saa *gavnligt* som muligt for *Kunsten* og i det *Øjemed* oftere havde foretaget *Rejser* til *Paris*, *Berlin* og *Dresden*, hvor han søgte sine *Forbindelser*. Han talte ogsaa om sin tiltagende *Svækkelse* og om, hvor meget

det laa ham paa Sinde at sikre Sønnen, der i Forretningen havde lettet ham saa mange Byrder, en blid Fremtid. Isenkræmmerlaugets Oldermænd *H. de Hemmert* bemærkede i den Anledning noget om, at saa meget daarlig kunde Bing da ikke være, naar han kunde gøre disse mange Rejser »til Paris og Tyskland«, og han protesterede kraftigt imod, at det blev forundt Bings Søn at drive samme Næringsvej som Faderen. Ansøgningen blev ikke bevilget, men ti Aar senere gav Kongen M. H. Bing Tilladelse til at tage Borgerskab som Interessent i Faderens Handel. Dermed skabtes Firmanavnet *H. J. Bing & Søn*. Man havde ogsaa længere frem i Tiden sine Bryderier med Isenkræmmerne. Endnu saa sent som i 1853 tillod Laugets nyvalgte Oldermænd *Hendrik Jacobsen* sig at spørge Magistraten, i Kraft af hvilken Bevilling denne Virksomheds Indehavere handlede under Firmanavnet *H. J. Bing & Søn*. Men faa Aar derefter ophævedes Laugene, og den gamle Strid var da til Ende.

I 1842 oprettede Firmaet sammen med Hof-Gravør *M. W. Ferslew* et litografisk Etablissement (*Bing & Ferslew*), som snart udvidedes med et Stereotypstøberi. *H. J. Bing*, der i 1837 havde været med til at stifte den københavnske Boghandlerforening, døde i 1844. Han er, som nævnt, Stamfader til den store Bing'ske Slægt. Selv havde han to Sønner, *Meyer Herman Bing* og *Jacob Herman Bing*, og to Døtre. *M. H. Bing* ægtede *Eva Simonsen*, og *J. H. Bing* giftede sig med *Henriette Simonsen*, — Søstre til Overretsprokurator *J. L. Simonsen*. Af *H. J. Bings* Døtre ægtede *Sophie Grosserer Adolph Trier* og blev Moder til *Herman Trier*, medens den anden Datter *Adelheidt* blev gift med Klædehandler *H. Mannheimer* (Overretssagfører

Carl Levins og Dr. phil. *Poul Levins* Morfader). Stamfaderens ældste Søn, M. H. Bing, (1807—83), havde ti Børn, deriblandt *Herman Bing*, der var »Politikens« Forretningsfører, Vekselerer *Laurids Bing*, (Rubin & Bing), matematisk Direktør i Statsanstalten for Livsforsikring *Fr. Bing*, Etatsraad *J. M. Bing* og Datteren *Betzy*, der i sit Ægteskab med Grosserer *Benny Henriques* blev Moder til Højesteretssagfører *C. B. Henriques*. Alle de nævnte Børn af M. H. Bing er døde.

Den yngste Søn af Stamfaderen, J. H. Bing, (1811—1896) havde fire Børn. Af disse lever fhv. Redaktør af Ugeskrift for Landmænd *Anton Bing*. De tre andre Børn var Porcelænsfabrikant *Ludvig Bing*, Fru *Emma Hirschsprung* (g. m. *Bernh. Hirschsprung*) og den i Juni 1924 afdøde Direktør *Harald Bing*.

— Efter Grundlæggerens Død i 1844 førtes Firmaet H. J. Bing & Søn, der efterhaanden ogsaa var kommet til at omfatte en betydelig Galanteriforretning, Boghandel og Forlag, videre af hans Sønner M. H. Bing og J. H. Bing. I Julemaaneden 1845 blev Forretningen flyttet over Gaden til det siden, lige indtil Midten af Firserne, saa kendte Hjørne af Kronprinsensgade og Pilestræde. Denne Begivenhed fra Fyrrernes København er skildret i følgende Ord: »Trods det daarlige Vejr var der paa Aabningsdagen meget talrigt Besøg. I Stilhed havde Indvielsen fundet Sted Aftenen i Forvejen. Skodderne var for, Dørene lukkede, men indenfor var der fuld Belysning og Chefer og Medhjælpere i fin Puds. Kobberstikkene i Vinduerne var vendt om, saa at de hængte indad; baade i Stuen og paa første Sal var der garneret med Billeder. Saa lød der tre dumpe Slag paa Døren. De meldte, at Kong *Christian den Ottende* kom

kørende. Ingen maatte vide det i Forvejen, ingen Opsigt maatte det vække. Selvanden gik han rundt i Lokalerne fra Afdeling til Afdeling og tog alt i Øjesyn, kendte Navnene paa Malere og Gravører, hvis Arbejder var udstillede, paa Velinpapirforhandlere og Staalpennefabrikanter, og gav sit allernaadigste Bifald til Kende. Næste Dag kom der fra Kongens Broder Prins *Ferdinand* og Prinsesse *Caroline* Bud om at faa tilsendt en Del Sager til Udvalg, men der blev svaret, at man ikke kunde indlade sig herpaa, men maatte bede det høje Herskab selv gøre sit Indkøb ligesom Hans Majestæt Kongen«. (Og hertil har en senere Tids Papirhandler, *Louis Petersen*, føjet: »*Tempora mutantur*. I vore Dage maa Papirhandleren undertiden sende en Blyant ud paa Nøjsomhedsvej«.)

Paa det Bingske Forlag, der særlig gjorde sig gældende i Fyrrerne, udkom i Hæfter det statelige Værk »Danmark, et malerisk Atlas«, smukt udstyret med Billeder, tegnede af Teatermaler *C. F. Christensen*, der forestod Indretningen af Firmaets nye Butik, vistnok den største i Datidens København. I sine »poetiske Vignetter« til dette maleriske Atlas polemiserede *J. L. Heiberg* mod »Figaro's« Udgiver *Georg Carstensen*, der i 1843 grundlagde Tivoli, og han benyttede — som det er blevet sagt — ogsaa paa anden Maade disse Vers til »en Afløbsrende for privat *chagrin*«. Hos H. J. Bing & Søn udkom i 1849, midt under Krigen, *H. P. Holst's* »Den lille Hornblæser«, og Firmaet udgav ogsaa *Kalkars* Billedbibel og en Del Børnebøger, deriblandt »Den store Bastian«, hvis Frankfurt am Main'ske Vers af Lægen *Heinr. Hoffmann* var oversat til Dansk af Brødrene Bings Svoger, Handelsagent *Simon Simonsen*, Familiens Lejlighedspoet og Festtaler, der endte sine Dage som blind.

Mange, der stod i H. J. Bing & Søns Tjeneste, blev senere selv Chefer for store Forretninger. Hof-Boghandler *Wilhelm Prior* tilbragte saaledes Læreaarene (1850—55) hos Bings, og *Vilhelm Tryde* og *Andreas Lind* har været Medhjælpere hos dem. Der herskede et patriarkalsk Forhold i den gamle Købmandsgaard paa Hjørnet af Kronprinsensgade og Pilestræde, hvor Brødrene M. H. og J. H. Bing ikke blot havde deres Forretning, men ogsaa deres Hjem. Livet i den gamle Gaard prægedes — som Harald Bing, der opvoksede her, en Gang har udtrykt det — af den Lære, »at der maa saas, før der kan høstes, at man skal dømme sig selv strængt og andre mildt, at man aldrig maa glemme dem, der savner og lider, og at man skal elske sit Fædreland og gøre sit Navn Ære«.

Den ældste af Cheferne, M. H. Bing, dirigerede i 1856 det første skandinaviske Boghandlermøde i København, var Borgerrepræsentant i Treserne og Halvfjerdserne og i 1868—71 Formand for Industriforeningen, det Hverv, som hans Brodersøn Harald Bing varetog i 1898—1905.

Det var Brødrene M. H. og J. H. Bing, der i 1853 sammen med *F. V. Grøndahl* grundlagde Porcelænsfabriken Bing & Grøndahl. Denne Virksomhed tog deres Tid og Interesse i stigende Grad, og i 1863 overdrog de da Bog-, Papir- og Kunsthandelen i Kronprinsensgade til M. H. Bings Søn *J. M. Bing* og dennes Svoger *Benny Henriques*. Tre Aar senere udtraadte Henriques af Kompagniskabet og etablerede en selvstændig Galanteriforretning. Senere slog han sig paa Klædehandel en gros. I 1885 ophævede J. M. Bing den bekendte Butik paa Hjørnet af Pilestræde og Kronprinsensgade, og Firmaet drev derefter alene Grossererforretning, indtil det hævedes i 1903 ved Indehaverens Død.

Det ovenfor omtalte litografiske Etablissement og Stereotypstøberi, som H. J. Bing og M. W. Ferslew havde grundlagt paa Østergade i Begyndelsen af Fyrerne, førtes efter Ferslews Død i 1852 videre af hans Enke og Brødrene Bing, indtil Sønnen, den senere Etatsraad *C. Ferslew*, i 1857 — kun 21 Aar gammel — overtog det — »som det synes (siger C. Nyrop) straks med den Tanke saa vidt muligt at udvikle dets Virksom-

C. Ferslew

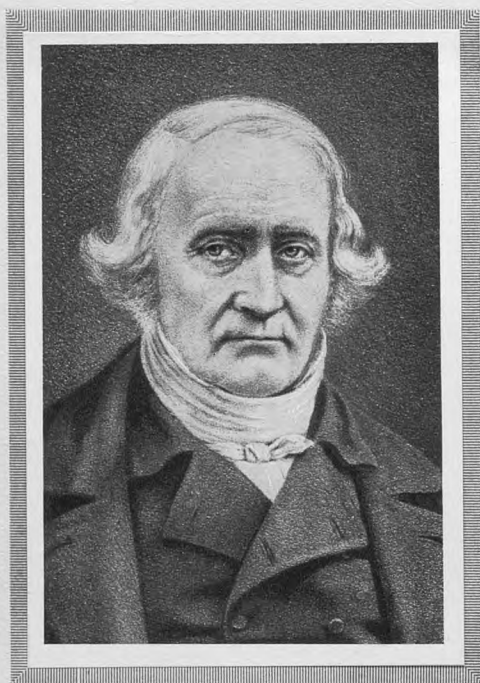
hed til et universalt grafisk Etablissement«. Saa tidlig skulde denne fremragende Begavelse altsaa have været klar paa sine store Maal. Allerede Aaret forud havde Ferslew indført den første litografiske Hurtigpresse her i Landet. Han føjede et Bogbinderi til sin Forretning, og i 1863 kom Bogtrykkeriet. Den 24. Februar 1864 udsendte C. Ferslew — under Krigen — det første Nummer af »Dagstelegrafen«. Forretningen, der en Tid havde været til Huse paa Kongens Nytorv, var da overflyttet til Store Kongensgade 24, hvor Firmaet *C. Ferslew & Co.* stadig har sit Etablissement for Kontorartikler. Ferslew havde i 1862 købt denne Ejendom sammen med sin Kompagnon, Litograf *Berendt*, der døde i 1871, hvorefter Ferslew blev eneste Indehaver af Firmaet.

»Dagstelegrafen« ophørte at udkomme i 1891, men i 1873 havde Ferslew paabegyndt Udgivelsen af »Aftenposten«,

i 1876 kom »Nationaltidende«, og senere indgik »Dagens Nyheder« og »Dagbladet« under »De Ferslewske Blade« i »Hotel Royal«, som Ferslew havde købt i 1876. Han var den, der indførte Rotationstryk-Maskinen her i Landet, og han havde, med sit geniale Fremsyn, stadig Opmærksomheden henvendt paa den tekniske Udvikling. I 1881 grundlagde Ferslew Frederiksberg Papirfabrik, og ti Aar senere oprettede han Kattingeværk Cellulosefabrik, hvis Virksomhed standsedes i 1910 paa Grund af Toldforholdene. Samme Aar døde Etatsraad Ferslew under et Kurophold i Aachen, og den tredje Generations Bærer af Navnet, Fabrikejer *C. Ferslew*, blev da Indehaver af det gamle Firma *C. Ferslew & Co.* med dets mange vidt forgrenede Virksomheder.

— Med en ikke helt daarlig Vittighed kaldte en svunden Tids Københavnere Ejendommen Pilestræde Nr. 40 — Hjør-

net af Sværtegade — »Fyr-tøjet«. I dette Hus fandtes nemlig dengang alle et Fyr-tøjs Bestanddele samlede: Sten, Staal og Svamp. I Stuen boede Boghandler *Steen* og i Kælderen Vinhandler *Staal*, hos hvem der kom diverse »*Svampe*«. *Staal* og hans Gæster har iøvrigt ingen Interesse for os, derimod nok Boghandler *Chr. Steen*, der drev en stor Forretning i Papir. *Steen*, som var Vendelbo, blev i en ung Alder knyttet til en

Chr. Steen

af »Bogladerne« paa Børsen, Firmaet *Arentzen & Hartier*, hvis Forretning han overtog, da Firmaet i 1810 var gaaet fallit. Samtidig drev han en Boghandel ude i Byen, og den beholdt han, efter at *E. L. Thaarup* i 1837 havde købt Forretningen paa Børsen. Samme Aar var Steen med til at stifte Boghandlerforeningen, for hvilken han flere Gange valgtes til Formand. »Gamle Steen« døde i 1861, og hans Søn *H. C. F. Steen*, der

S. Friedländer

allerede i 1846 var bleven optaget i Firmaet, førte Forretningen videre. I 1850 var Chr. Steen & Søn flyttet til Kronprinsensgade 8, som Firmaet selv ejede. H. C. F. Steen døde i 1871. Fjorten Aar senere solgte hans Enke det betydelige Forlag til *V. Pio* og *Th. Branner*.

I Pilestræde-Kvarteret, der husede Papirfirmaer som H. J. Bing & Søn og Chr. Steen & Søn, grundlagdes ogsaa den Friedländer'ske Papirforretning, der nu er den ældste indenfor Branchen. *Sally Friedländer* aabnede i 1838 sin Papirhandel i Pilestræde, ved Hjørnet af Kronprinsensgade, der hvor man nu finder *Triers Medicinalhandel*. Han begyndte uden nogen Kapital og havde til Hjælp kun en Lærling, *Axel Dithmer*, hvem Friedländer i Slutningen af Fyrreerne sendte ud i Provinsen som Rejsende. Sally Friedländer færdedes gerne i Det kgl. Skydeselskab ude paa

Skydebanen, hvor han hyggede sig ved en L'hombre. Han var Fuglekonge Aaret før Frederik VII blev det, og han var en god Ven af Kongen. Mellem hans efterladte Papirer fandt man saaledes en lille Billet, som Frederik VII havde sendt ham fra Skodsborg:

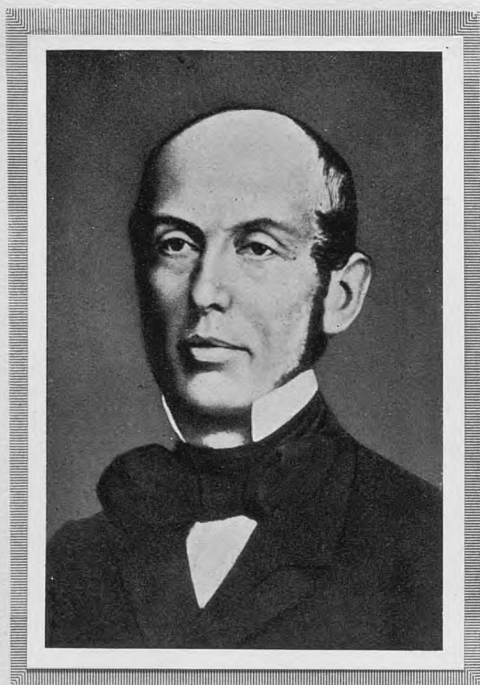
Kom i Aften til L'hombre.
Tag Penge med.

Fr.

Efter Friedlænders Død i 1869 blev Axel Dithmer Indehaver af Forretningen sammen med Stifterens Søn, *Vilhelm Friedländer*. Samme Aar var Firmaet flyttet til den fornemme Ankerske Gaard ved Stranden, og her forblev det, indtil Kong Georg i 1903 købte Gaarden.

I 1896 anlagdes Protokolfabriken og Protokolbogbinderiet. Det til Firmaet knyttede Bogtrykkeri overdroges i 1899 til *Holger Meyer*, hvis Broder *Albert Meyer* — For-

retningens nuværende Indehaver — i 1889 i en Alder af 18 Aar havde maattet overtage den egentlige Ledelse af Firmaet, paa Grund af Vilhelm Friedlænders Sygdom. Albert Meyer, der er Dattersøn af Firmaets Stifter, blev Medindehaver i 1891 og har siden 1894 været Eneindehaver af den gamle Forretning, der i 1902 erhvervede Prædikat af Kgl. Hof-Papirhandel, — Aaret før Firmaets Overflytning til Købmagergade.

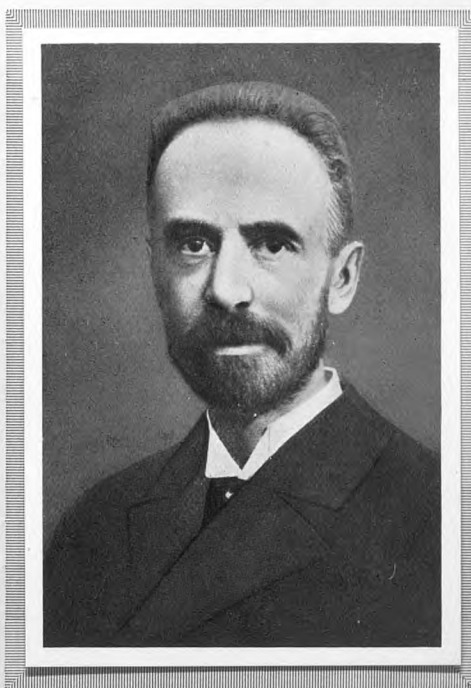
J. Chr. Petersen

I Begyndelsen af Tredive-erne fik Isenkræmmer *N. P. Steenberg* i Store Strandstræde en Lærling, der hed *J. Chr. Petersen*. Stort Kendskab til Papirhandelen skulde den unge Lærling ikke faa i denne Lære, selv om Isenkræmmeren som Medlem af sit Laug hørte til de fra gammel Tid privilegerede Papirhandlere.

Men det var nu alligevel *J. Chr. Petersen*, der i 1845, efter at have faaet den dengang fornødne Bevilling,

grundlagde den siden saa kendte Papirforretning, der stadig bærer hans Navn. I det Festskrift, som hans Nevø, *Louis Petersen*, udarbejdede i 1895, ved 50-Aars Jubilæet, skildres han som »typisk Repræsentant for den fordringsløse, pligtro, retskafne og udholdende Race, der fødtes i de første Decennier af Aarhundredet, hærdedes og prægedes af den spartanske Tarvelighed i Sæder, som den i alle Forhold indgribende nationale Armod nødvendiggjorde.«

J. Chr. Petersen lagde ud med en Driftskapital af nogle Hundrede Daler, som han selv havde sparet sammen, og 700 Rd., som han laante af sin Fader, en kgl. Toldassistent. Han lejede en lille Stuebutik i Halmstræde, nuværende Nikolajgade Nr. 4, — et Lokale, om hvilket de nærboende Slagtere betroede ham, at det »tidligere havde været udlejet til et mindre ærbart Øjemed«. Med Butiken var for-

Louis Petersen

bundet et Sovekammer paa Kvisten, saa lille, at han maatte klæde sig af ude paa Gangen, inden han gik i Seng. Da første Aar var gaaet, havde han solgt for 4000 Rd., og saa flyttede han til en høj Stuebutik paa Østergade, men allerede Aaret efter fandt han et nyt Lokale i Lille Kongsgade 38, lige over for de nyopførte Slagterboder. Hans Personale bestod af en Karl, der hed Søren. Først da Forretningen var 7 Aar gammel, antog han en Lærling. Ved Nøjsomhed og Dygtighed arbejdede han sin Forretning frem, og paa et tidligt Tidspunkt blev han Specialist i Tegnesager. I 1863 optog han sin Nevø Louis Petersen i Firmaet.

Denne førte Forretningen videre efter Onkelens Død i 1879 og flyttede i 1881 Papirhandelen til Stuebutiken i St. Kirkestræde 1. Her overtog Firmaet Hovedforhandlingen af Statens Papir, d. v. s. det af Kultusministeriet til Anven-

delse i Statens Tjeneste anskaffede og ad teknisk Vej prøvede Papir. Louis Petersen optog i 1893 sin Broder *H. C. Petersen* og kort før sin Død i 1904 *R. Wasmann* som aktiv Deltager. Efter *H. C. Petersens* Død i 1912 var *Wasmann* eneste ansvarlige Indehaver. Han er afgaaet ved Døden i Juli 1924. *Axel Steenbeck* og *Mogens Petersen*, Søn af *H. C. Petersen*, har ved Midten af August overtaget Firmaet.

Lion Levison

Det gamle ansete Handelshus fortsætter sin Tilværelse i den skønne og monumentale Købmandsgaard »Hvælvingen«, som Louis Petersen lod opføre 1902, efter Nedrivningen af de gamle Ejendomme mellem Store og Lille Kirkestræde. Sandstenen over Indgangsdøren bærer følgende Indskrift, som Louis Petersen selv har forfattet:

Her ved St. Nicolaj i Staden København,
Jeg handled' med Papir til mit og andres Gavn.
Ved ærlig Slid og Flid jeg vandt mig Hus og Navn —
Gud skærme hver her bor mod Sot og Sorg og Savn.

Det var Louis Petersens Yndlingstanke at faa oprettet en Højskole for vordende Købmænd i en smuk Egn udenfor København. Formaalet skulde — som han udtrykte det i sit Testamente — være »at bibringe udlærte fra Detailhandelen i 18—20 Aars-Alderen en vækkende Oplysning«, og hovedsagelig skulde man »gennem Foredrag og personlig Paavirkning aabne Elevernes Blik for Livets højere Værdier«. Den Plan realiseredes af hans Enke Fru *Ludi Petersen*, der paa Villaen »Købmandshvile« ved Rungsted skabte »Folkehøjskolen for unge Handelsmedhjælpere«.

— Firmaet *L. Levison junr.*, som i sin Art vistnok er det største Papirfirma i Skandinavien, blev grundlagt i 1850 af *Lion Levison*. Dets en gros Virksomhed tog stort Opsving, efter at hans Sønner *Isidor* og *Adolf Levison* i 1881 var optaget i Firmaet, der Aaret efter rykkede ind i den Ejendom, Købmagergade 50, hvor det stadig er til Huse. Virksomheden har efterhaanden draget en Række nye Felter ind under sig og beskæftiger nu et Par Hundrede Mennesker. *Adolf Levison*, der i 1893 blev Eneindehaver, omdannede i 1916, et Par Aar før sin Død, Forretningen til et Aktieselskab, der siden 1918 har været ledet af Direktør *V. Mygind* som administrerende Direktør.

Ad. Levison

Paa Købmagergade ligger ogsaa den Bielefeldt'ske Bog- og Papirhandel, der i 1857 oprettedes af *C. H. Bielefeldt*. Han døde i 1888. Sønnen *Frans Bielefeldt*, der ligesom Faderen stod i Lære hos *S. Friedländer*, har nu gennem mange Aar været Indehaver af Firmaet.

I 1858 aabnede Papirhandlerne *L. E. Barth* og *Paul Chr. Jensen*, der begge udgik fra *H. J. Bing & Søn*, deres Forretning i det Petersenske Jomfrukloster (*Monumentum pietatis Petersenianæ*) paa Amagertorv, et af *Harsdorff's* Bygværker. Det haandgjorte Papir blev deres Speciale. Jensen døde i 1884, og efter *Barth's* Død i 1901 overtoges Forretningen, under Firmanavnet *Barth & Jensen's Eftfg.*, af dens nuværende Indehaver, *William Hansen*, der i 1918, da »Klostret« blev ombygget og fik Stuen indrettet til Banklokale, overflyttede Virksomheden til Skindergade.

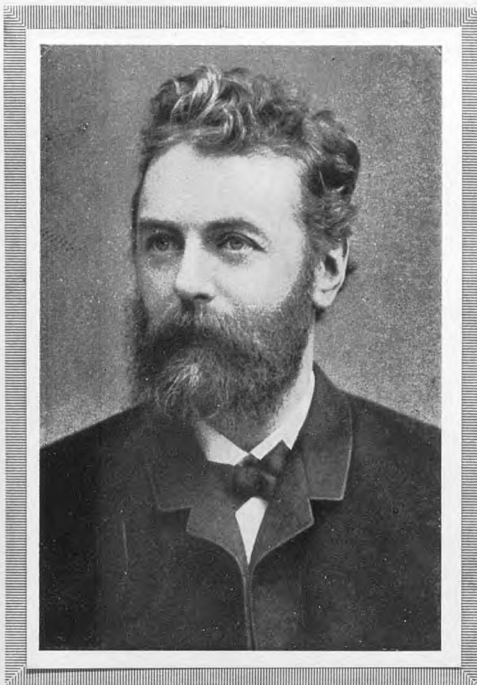
— *Drewsen & Sønner* havde deres Papirudleveringssted i Ejendommen Ved Stranden 14, men i 1865 overgik det til deres Prokurister, *A. M. Nyholm* og *J. A. Frederiksen*. Firmaet *Nyholm & Frederiksen*, der driver Papirhandel *en gros & en detail* Ved Stranden 2, indehavdes senere i en Aarrække af *J. A. Frederiksens* Sønnesønner, *Aage Frederiksen* og *Povl Frederiksen*. Fra 1. December 1923 har førstnævnte været Eneindehaver.

— I smukt og fornemt Udstyr, trykt som Manuskript i 125 Eksemplarer, fremkom ved Firmaet *Engelsen & Schrøder's* 50 Aars Jubilæum i 1914 et af *C. Nyrop* udarbejdet Skrift, der er bygget paa Optegnelser af Forretningens Grundlægger *H. C. Engelsen*. Han kom i 1859 i Lære hos *Chr. Steen & Søn* i Kronprinsensgade, og her sluttede han sig nøje til Bogholderen *Carl Schrøder*. Trods Aldersforskellen blev de to fortrolige Venner, der fuldt ud forstod hinanden, og de startede i 1864 Firmaet *Engelsen & Schrøder* i Frederiksberggade 15. Forretningens Historie i de første Aar er — ligesom for *J. Chr. Petersens* Vedkommende — en Fortælling om streng Nøjsomhed og Taalmod og om de Resultater, som man kan naa ad den Vej. De var ved Starten enige om, at hvorledes det første vanskelige Aar nu end gik — Underskud maatte det ikke give. »Paa alle Maader søgte man« — siger *Nyrop* — »at forøge Indtægterne, samtidig med, at enhver unødigt Udgift energisk blev undgaaet. *Schrøder* havde et lille Kvistværelse i Huset, men *Engelsen* sov paa en Sofa i Køkkenet bag Forretningslokalet . . . Alt var ganske spartansk, saaledes ogsaa de unge Chefers Levemaade. Frokost og Aften blev indtaget ved Pulten i Stuen bagved Butiken og bestod i et flækket Surbrød

H. C. Engelsen

Axel E. Aamodt
Formand 1888—1890

med Ost samt en af dem selv lavet Kop The eller Kaffe. Middagen var en Ret, langtfra altid god Mad i Gardergaardens Bagstue paa Vestergade til 18 Sk. Men Aaret maatte jo, som sagt, ikke give Underskud, hvilket ogsaa med Stolthed gennemførtes. Først et Stykke ind i 1865 tillod man sig en saadan Luksus som at købe 30 Spisebilletter hos Restauratør Pfeil for 16 Kr.!«

Der kom en Række gode Arbejdsaar for de to Venner,

som var blevet Svogre, men som — karakteristisk nok — stadig vedblev at sige »De« til hinanden. »Der var i hele deres Liv et gensidigt Ærbødighedsforhold imellem dem. For den oprindelige Lærling var Carl Schrøder stadig den ældre Bogholder, der tog sig af ham, og paa sin Side saa Carl Schrøder med virkelig Beundring op til H. C. Engelsens stærke, retlinede Vilje«.

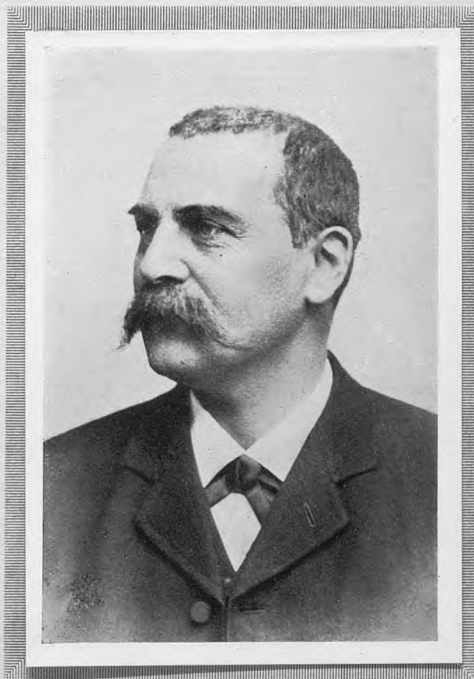
Den blomstrende Forretning blev i 1876 flyttet til Hjørnestedet overfor, Frederiksberggade 22. To Aar senere købte Firmaet den Ejendom, hvor det først havde været til Huse, Frederiksberggade 15, og i 1891 flyttedes Forretningen tilbage til dette Sted, hvor den findes den Dag i Dag.

Carl Schrøder døde i 1890. H. C. Engelsens Sønner, *Karl Engelsen* og *Valdemar Engelsen*, indtraadte i Firmaet henholdsvis 1897 og 1902, og da Faderen fyldte 70

Aar — i 1914 — traadte han, i Følge en for længst tagen Bestemmelse, ud af Virksomheden og overlod den helt til Sønerne. H. C. Engelsen døde 1914. Paa Firmaets 60-Aars Stiftelsesdag, 5. April 1924, optoges Karl Engelses Søn *H. C. Engelsen* i Firmaet.

* * *

De Papirfirmaer, som vi senest har omtalt, daterer deres Virksomhed fra Slutningen af Halvtredserne og første Halvdel af Treserne, altsaa fra Aarene omkring Næringsfrihedens Indførelse, da en ny Tid begyndte. Man skulde nu ikke længere, for at drive Papirhandel, erhverve en særlig Bevilling. Hvor vanskeligt det kunde være at opnaa en saadan, har *Otto Wroblewski* skildret i sine Roskilde-Erindringer. Han etablerede sig 1853 som Boghandler i Roskilde, hvilket var en ganske almindelig Borgerkabssag, men den Ansøgning om Papirhandler-Bevilling, som han gennem Roskilde Øvrighed indgav til det højkongelige danske Kancelli, mødte et Afslag, idet den ikke var bleven anbefalet af Byraadet. De fleste af dettes Medlemmer havde, af Hensyn til Byens ældre Bog- og Papirhandler, ikke villet anbefale *Wroblewskis* Ansøgning. Et nyt Forsøg havde samme Medfart. Men *undvære* Papirhandelen kunde han ikke. Saa gik hans Fader til selve

P. Bjørnbak
Formand 1890—1899

D. Voigt
Formand 1899—1910

Indenrigsminister *Anders Sandøe Ørsted* med en tredje Ansøgning, og *det* hjælp. Bevillingen blev udfærdiget. Men kunde han nu ikke risikere, at de Byraadsmedlemmer, som saaledes var blevet desavoueret, vilde hævne sig ved en eller anden Lejlighed? Man skulde være forsigtig i en lille By. Hans kloge Fader gav ham da et godt Raad.

»Hør nu, min Dreng«, sagde han, »nu skal Du gaa rundt til *alle* Medlemmerne

af Øvrigheden og Byraadet og takke hver især for den mod dig viste Velvilje ved Opfyldelsen af dit Ønske«. Og det var — fortæller *Wroblewski* — et klogt Raad; jeg gik rundt og takkede; og lærerigt var det at lægge Mærke til, hvorledes Takken optoges. Medens de faa, der fra Begyndelsen havde støttet mig, udtalte deres Glæde over det heldige Resultat, modtog de øvrige Takken som ret vel fortjent; kun en af dem, den brave og joviale Købmand, Agent *Søren Borch* var saa ærlig at sige: Ja, min gode Hr. *Wroblewski*, mig har De sgu ikke noget at takke for; for jeg har ærlig og redelig stemt mod Dem, hver Gang Sagen var for, ikke fordi jeg havde det mindste mod Dem, men for at støtte den skikkelige *Stakkel Gutzon Hansen*; nu ønsker jeg Dem til Lykke, og det skal vi drikke et Glas paa

Og saa drak de et Glas af Agentens berømte sorte Portvin.

— I de Decennier, der fulgte nærmest efter Næringsfrihedens Indførelse, blev Papirhandlerne efterhaanden en stor Stand, men den savnede stadig en Organisation. Savnet heraf blev særlig føleligt, da Papirfabrikerne ikke nøjedes med at sælge deres Produkt til Papirhandlerne, men ogsaa søgte at sælge direkte til Forbrugerne. Den 14. Juni 1888 stiftedes da paa et Møde i Seekamps Lokale Dansk Papirhandlerforening som en Landsorganisation. Initiativet var udgaaet fra Grosserer *C. E. Christensen* af Firmaet *A. Buntzens Eftfg.*

Med »De forenede Papirfabriker«, der dannedes i det følgende Aar, optog man en Forhandling, som bl. a. førte til »Papirordningen af 1894«. Den bestaar stadig, med visse Ændringer, som Tiderne har krævet, og der er et godt Samarbejde mellem Fabrikerne og Foreningen. Denne Papirordning affødte Dannelsen af »Papirkontrollen« og »Papirordningsudvalget«, og til disse Afdelinger indenfor Foreningen føjedes »Udvalget for Akkorders og Prolongationers Prøvelse«.

Ved 25 Aars-Jubilæet i 1913, der fejredes med en Fest paa den kgl. Skydebane, modtog Papirhandlerforeningen fra De forenede Papirfabriker en Gave til sin Understøttelsesfond, og en af Foreningens Stiftere, Papirhandler *Ad. Levison*,

N. C. Giersing
Formand 1910—1912

skænkede den en smuk og kostbar Sølv-Formandsklokke, der er modelleret af Billedhuggeren *Siegfried Wagner*, støbt af Hof-Broncestøber *Lauritz Rasmussen* og ciseleret af Sølvsmed *Georg Jensen*. Den 33 cm. høje Klokke bærer øverst en Kugle, hvorpaa der staar en Arbejder med Favnen fuld af Papirruller. Paa Klokken er indridset Navnene paa Foreningens Formænd gennem de 25 Aar: *Axel E. Aamodt* (1888—90), *P. Bjørnbak* (1890—99), *D. Voigt* (1899—1910), *N. C. Giersing* (1910—12) og *K. L. E. Jensen*. Sidstnævnte fungerede som Formand fra 1912 til 1917, i hvilket Aar han afløstes af den nuværende Formand *Karl Engelsen*. Ved Udgangen af 1923 talte Dansk Papirhandlerforening 127 indenbys og 66 udenbys Medlemmer.

Papirhandlerforeningens Understøttelsesfond traadte i Virksomhed i 1899. Paa en Generalforsamling i 1890 beteg-

nede et Medlem det som umuligt at naa den i Love-nes § 1 fastsatte Kapital af 10,000 Kroner til Understøttelsesfonden. Han tilføjede, at man maatte hellere more sig for Pengene end spare dem sammen til Understøttelser, som dog aldrig kom nogen nulevende til Gode. Dette viste sig at være et stort Fejlsyn: Siden 1899 er der udbetalt 48,500 Kr. til trængende forhenværende Papirhandlere og saadannes Enker, og den 1. Januar

K. L. E. Jensen
Formand 1912—1917

1924 var Fondens Størrelse 125,000 Kr.

Papirhandlerstanden har saaledes en Forening, der fuldtud formaar at varetage baade faglige og filantropiske Opgaver, og man har desuden Blik for det selskabeligt-kollegiale Samværs Betydning. Med Fjenderne fra den fjærne Fortid, Isenkræmmerne og Urtekræmmerne, kommer man nu ud af det paa det bedste.

Saavel Papirhandlernes som Isenkræmmernes og Urtekræmmernes Organisationer var i 1890, paa et Møde hos *Eskild Salomon*, med til at danne »Det staaende Udvalg for de københavnske Handelsforeninger«, der et Par Aar senere blev til »De københavnske Handelsforeningers Fællesrepræsentation«, som nu omfatter 28 Foreninger.

Laugstidens Strid og Splid betragter vi nu som et historisk Kuriosum. Repræsentanter for vidt forskellige Handelsegrene mødes i Samvirke for Handelsstandens Fællesinteresser.

Karl Engelsen
Formand, tiltr. 1917

Ad. Levison's Gave
til Foreningen ved
dennes Jubilæum

* 1899 *

CONRAD LANDSCHULTZ

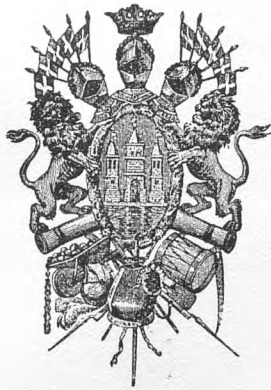

MØLLER & LANDSCHULTZ

* 1924 *

Handelsmin. I. Nr. $\frac{57}{101} \frac{98}{73} \frac{10}{7}$

BORGERBREV.

MAGISTRATEN I KJØBENHAVN

gør vitterligt:

at Aar 1899 den 29 August har

Conrad Niels Landochwitz,
født i Kjøbenhavn den 9 August 1875, fuldmægtig
ifølge Beslutning af 25 August d. A.,
vundet Borgerskab her i Staden som

Detailhandler.

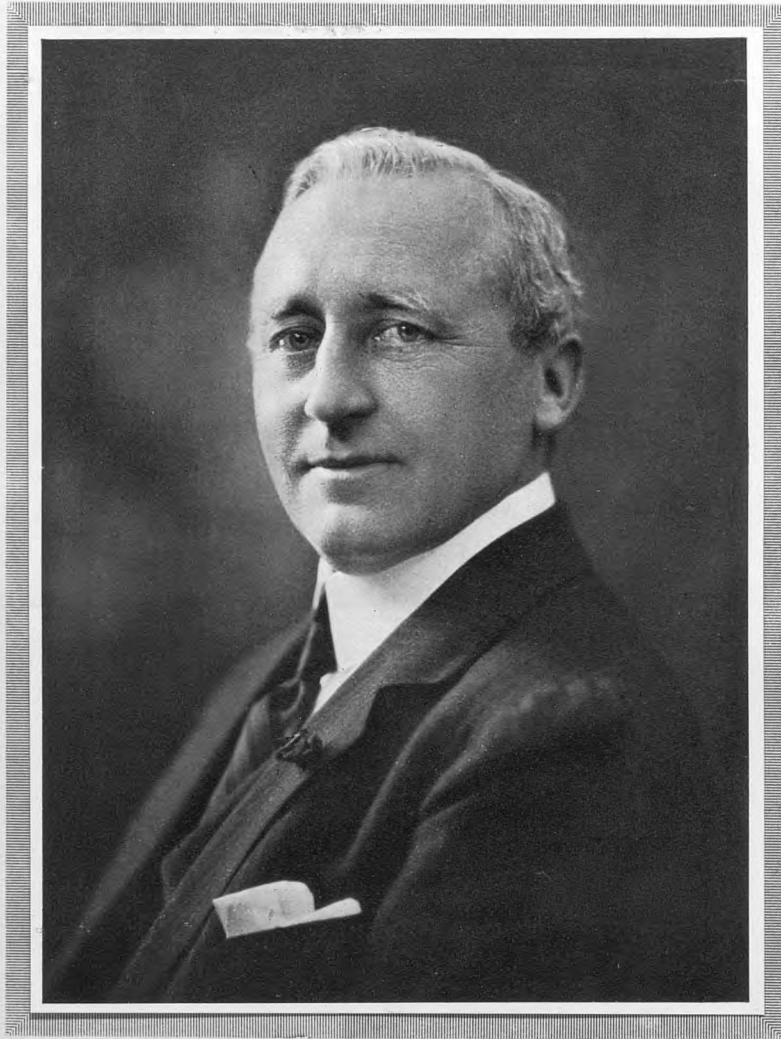
Under vedkommende Borgemesters Haand og Stadens Segl.

M. S. S. S.

John Rasmussen

Betalt i Borgerskabspenge
120 Kroner.

CONRAD LANDSCHULTZ

CONRAD LANDSCHULTZ

Den 29. August 1899 udstedte Københavns Magistrat Borgerskab til *Conrad Landschultz*, der dog forud havde maattet søge om Myndighedsbevilling, fordi han manglede eet i de lovbefalede 25 Aar. Samtidig gik han i Kompagni med *Holger Møller*, der havde løst Borgerskab Aaret forud, og Firmaet

blev startet og anmeldt til Handelsregistret som drivende Detailhandel med *H. F. Møller* og *C. N. Landschultz* som Indehavere.

Møller er senere udtraadt af Firmaet, hvorefter dette fortsattes under det gamle Firmanavn med *Conrad Landschultz* som eneste Indehaver.

Om sine personlige Data skriver *Conrad Landschultz*:

Jeg er født den 9. August 1875 i det daværende Gothersgade 67. Mine Forældre, som begge er døde, var Piano-fortefabrikant *C. Landschultz* og Hustru *Jane*, født *Nielsen*.

Min Fader, der oprindeligt var Maskintrykker, indvandrede omkring 1860 fra Tyskland til Odense. Senere kom han til København og arbejdede i en lang Aarrække ved de Ferslewske Blade, hvor han var Trykker ved det nu forlængst hensovede Blad »Dagstelegrafen«.

Men — han lavede jo Pianoer, vil De sige — Ja! men det kom han netop til, fordi han var Avistrykker. Arbejdet falder her nærmest om Natten, og min Far, der var en meget virksom Mand, kunde ikke være ledig om Dagen.

Gothersgade 67
inden Ombygning.

Hans Søster var i Berlin gift med en stor Pianofortefabrikant, og det faldt ham derfor ganske naturligt forsøgsvis at faa et Piano herop med Videresalg for Øje. Forsøget lykkedes, det ene blev til flere, og derved kom han til at handle med Pianoer. Ved selv at foretage Reparationer lærte han saa meget, at

han opgav den sorte Kunst for helt at hellige sig Euterpe, Musikens Muse, idet han selv begyndte at bygge Pianoer.

Det Guldur, Fader havde, var en Gave fra C. Ferslew, og om Grunden til denne Gave fortalte han følgende. Kort Tid efter, at han havde opgivet Bogtrykkeriet, var der sket et Uheld med en af Avistrykmaskinerne, og ingen af de Tilstedeværende kunde faa den i Gang igen. Hen paa Morgenen blev Fader tilkaldt. Ferslew tog sit Guldur op af Lommen og lovede, det skulde blive Faders, saafremt Maskinen kom i Gang inden for et bestemt Klokkeslet. Det lykkedes, og Uret skiftede Ejermand.

En anden Tilknytning til Bogtrykkerivirksomheden havde han gennem Xylograferne, idet han her i Landet var den første, der behandlede Buxbomstammer til Plader, som bruges ved Fremstilling af Klichéer i Træsnit, dengang den mest anvendte Form for Illustrationer. Ætsninger er først langt senere kommet i Brug.

Naar disse smaa indskudte Bemærkninger anføres her, er det for at fastslaa det Kuriosum, at min Fader begyndte ved Bogtrykmaskinen og senere blev anerkendt Fagmand i en anden Branche, medens jeg, der blev oplært ved Papirhandelen, allerede nu i flere Aar har haft Borgerskab som Bogtrykker, idet jeg tillige er Indehaver af det nuværende:

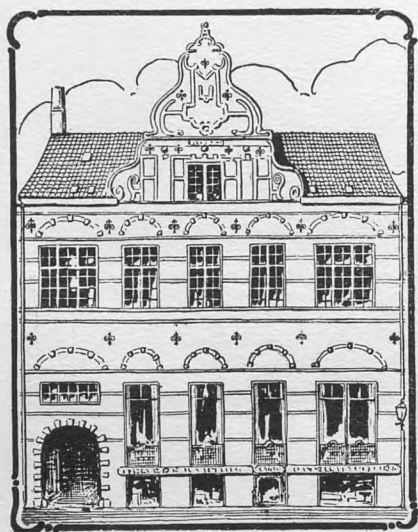
CONRAD LANDSCHULTZ' BOGTRYKKERI

Mine første Skoleaar gik jeg i den tyske St. Petri Knabenschule, Graabrødretorv Nr. 8 (Bygningen er netop

Ekspedition

i Aar blevet revet ned for at gøre Plads til Udvidelser for Gardinfirmaet Hasselbalch). Da den saakaldte Præliminæksamen i de Aar var det Sesam, som aabnede Vejen for det unge Menneske, der ikke var Student, og denne Eksamen ikke kunde opnaas i den tyske Skole, blev jeg overflyttet til Efterslægtsskabets Skole, Østergade Nr. 54, hvor tillige Kjøbenhavns Handelsbank den Gang var til Huse, medens Grunden nu bærer en Del af Grosserer Illum's

Østergade 54
inden Ombyggn.

Magasin. Da Firmaet Illum i de forløbne 25 Aar har været og til Stadighed er en trofast Kunde hos det jubilerende Firma, har jeg nu ofte min Gang paa det Sted, hvor jeg traadte mine Børnesko.

Fra Skoleporten havde man gennem den lille St. Jørgensgade Udsigt til Slagterboderne (populært kaldet »Maven«) og Nikolaj Taarn med Københavns eneste rigtiggaende Ur inde i Hvælvingen og foroven paa Platformen den berømte Kugle, der, formedelst elektrisk Forbindelse med Observatoriet, faldt hver Middag Kl. 1, nøjagtig Soltid.

Endvidere kunde man fra Skolebygningen se Hjørnet af Store Kirkestræde med den bekendte »Papirpeters« Butik, eller som det officielt hedder: »J. Chr. Petersens Papirhandel«, et Hjørne og en Virksomhed, som skulde faa en saa afgørende Betydning for mig.

Efter at jeg i Sommeren 1891 havde bestaaet Præliminæksamen, skulde jeg konfirmeres om Efteraaret, men

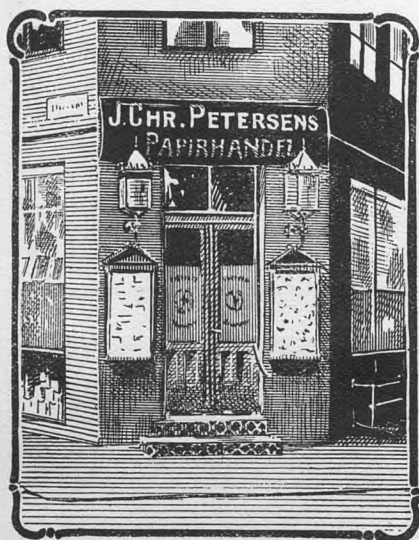
Bogholderi

ligesom Sommerferien var begyndt, henvendte daværende Fuldmægtig *Joh. Ullstad* sig efter Anvisning fra Skolen hos mine Forældre og tilbød mig Plads som Lærling i denne Papirhandel. Skønt man gentagne Gange havde drøftet, »hvad skal Drengen være« og mangt og meget havde været under Drøftelse, var Papirhandel ikke kommet paa Listen.

I min Skoletid har Forretningen næppe gjort noget særlig imponerende Indtryk paa mig, for da jeg blev tilkaldt, og man afæskede mig min Mening, var mit første Spørgsmaal, hvor stor den var, og jeg bemærkede, at saafremt det var saadan en almindelig Papirhandel, hvor man handlede med Aviser og lignende Smaating, vilde jeg ikke have Pladsen.

Efter en ganske kort Overvejelse og efter en Præsentation for den alvorlige Chef Herr *Louis Petersen* blev jeg antaget og tiltraadte Pladsen den 1. September 1891.

J. Chr. Petersens Papirhandel var grundlagt 1845 af Louis Petersens Onkel (efter hvem Forretningen har Navn) som den anden eller tredie Forretning i København, der havde Papir og Skrivemateriale som eneste Branche. Tidligere var jo Handel med Papir forbeholdt Isenkræmmerne ifølge deres Laugsprivilegier, og J. Chr. Petersen var ogsaa oplært i dette Fag, men da han ikke var tilstrækkelig bemidlet til at blive optaget i Isenkræmmerlauget, som krævede

St. Kirkestræde i
inden Ombygning.

en Indbetaling til Raadvaddam, ansøgte han om at faa Næringsbevis som Papirhandler.

I den Bog, Louis Petersen udgav i Anledning af Firmaets 50 Aars Jubilæum, har han meget karakteristisk fortalt om Forretningens Begyndelse og om sin egen Læretid hos Onklen; en Læretid, der var uendelig vidt forskellig fra den, Ungdommen i Aaret 1924 daser sig igen-

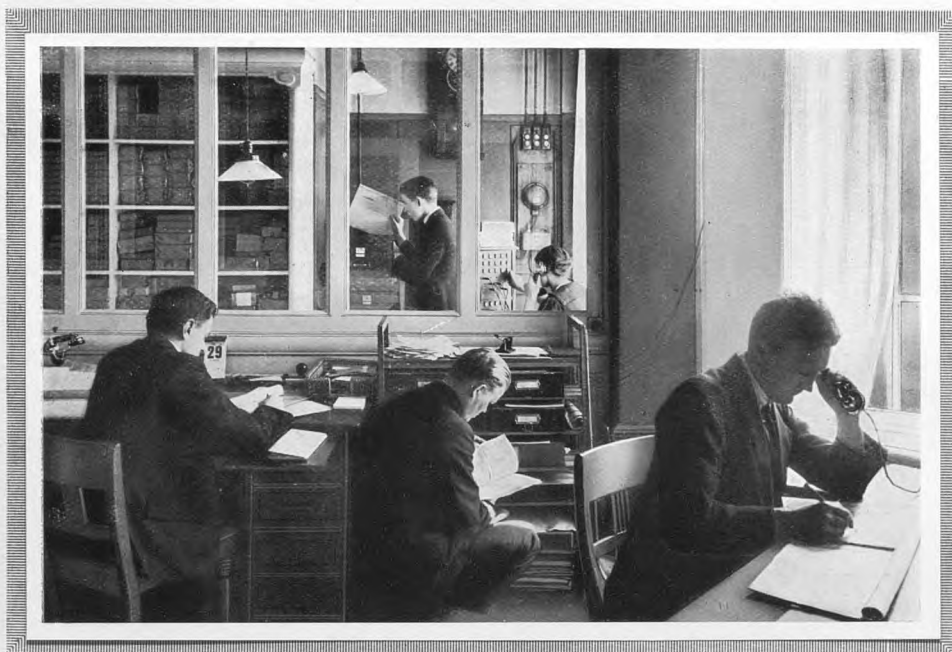
nem. Louis Petersen fortæller om Dagens Program, der begyndte med, at han lavede Onklens Morgenthe, og endte med, at han stillede Smør, Brød og Paalæg frem til det fælles Aftensmaaltid, medens Tiden derimellem kun anvendtes til Arbejde og atter Arbejde, et Eksempel, man maa fremhæve overfor en stor Del af den moderne Ungdom, der har lettere ved at gaa end ved at møde præcis, og som anvender en Del af Forretningstiden til at tilrettelægge Fritiden med Fornøjelser, Spejdeture, Fodbold med dertilhørende forvredne og brækkede Ben og Sygedage, eller med Træning for at opnaa Danseringens Sølvmedaille.

Louis Petersen, der allerede i Barndomshjemmet havde faaet en sund, men streng Opdragelse, udviklede sig under Onklens Lære til en dygtig Fagmand og en praktisk Købmand, der efter Onklens Død med stor Dygtighed forstod at drive og udvide Forretningen, saa den allerede, da jeg blev ansat, altsaa faa Aar inden 50 Aars Jubilæet, stod som en Mønsterforretning i denne Branche, indenfor hvilken der i Aarenes Løb var opstaaet ikke saa faa konkurrerende Virksomheder. Ogsaa Regeringen viste Forretningen sin Tillid og Anerkendelse ved blandt mange Ansøgere at udvælge dette Papirfirma til at være Hovedforhandler af Statens Papir.

Ligesom det udadtil var Chafen, der gav Forretningen dens gode Renommé, saaledes var det ogsaa indadtil hans Aand og Vilje, der prægede hele Arbejdet. Det var en god Skæbne, som førte mig ind i denne Virksomhed, hvor jeg

*Tegnestue
og Afdelings-
Kontor*

Afdelings-
Kontor

skulde faa bibragt den første Viden om Handel og Købmandsskab og indvies i Papirbranchens Mysterier.

Over Forretningen, der netop i denne Periode var i rivende Udvikling, hvilede der ligesom en vis Patina, men gammeldags var den slet ikke. Butiksbelysningen var Gas, men Forretningen var blandt de første, der fik elektrisk Lys installeret. Jeg husker tydeligt den Aften, København tændte det elektriske Lys; det var en Begivenhed, der havde kaldt mange Mennesker paa Gaden. Ogsaa Louis Petersen, som vi ellers aldrig saa om Aftenen, indfandt sig i Forretningen for at beundre det nye Fremskridt.

Lærlingene mødte hver Morgen Kl. 7 $\frac{1}{2}$, ogsaa om Søndagen, hvor Forretningen holdtes aaben til Kl. 9. Derimod havde man allerede for nogen Tid siden ophørt med at have aabent efter Kl. 4 Søndag Eftermiddag, og faa Aar efter bortfaldt ogsaa Arbejdet Søndag Morgen.

Men der var saamænd ogsaa nok at bestille paa Hverdagene, hvor Lukketiden var Kl. 8 Aften. Det, at Butiksdøren blev laaset, var ikke ensbetydende med, at jeg maatte gaa hjem. Næh! — det indendørs Arbejde skulde være færdigt, og i lange Perioder med særlig Travlhed blev Klokken hver Aften over 10.

Statens Papir førte mange nye Kunder til Huse, og Personalets Antal voksede i Forhold ikke saa hurtigt som Kundernes Antal. Blandt andet husker jeg Fremstillingen af nye Kirkebøger til hele Landet, det var en Ordre, der gav meget Natarbejde. Besværligt var det, og dog er jeg den Dag i Dag taknemmelig derfor. Det meget Arbejde gav megen Lærdom, og det, at man var »brugbar«, gjorde, at man fik Lov til at komme alt Arbejdet ind paa Livet og ofte fik Lov til at virke paa egen Haand. Ferier var der intet, der hed, og det pinte jo lidt. Man var kun Dreng

Repræsentant-
Kontor

Pakkelokale

endnu og sukkede ofte efter lidt Fritid, og vi Drengene havde vel ogsaa haft legemlig godt af at kunne trække lidt frisk Luft paa egen Haand. (Nu har mine Lærlinge 14 Dages Ferie hvert Aar).

Saa havde jeg til Gengæld anden Fornøjelse af Samarbejdet med det øvrige Personale. Det er vist sjældent, at der er en saa god og kammeratlig Omgangstone og et saa godt Samarbejde og Sammenhold som blandt det daværende Personale. Jeg mindes med Glæde Navne som *Hans Andersen*, *Alfred Nielsen* og *Wissmann*, der alle endnu i Dag er ansete Medarbejdere i det gamle Firma, og ligesaa Papirhandlerne *K. L. E. Jensen*, der i flere Aar var Formand for Dansk Papirhandlerforening og *Joh. Ullstad*, som dengang indtog ledende Stillinger dernede.

Læretiden er en lykkelig Tid i en ung Mands Liv, især naar man virkelig har Udbytte af sin Læretid.

Jeg har aldrig haft andre Pladser, og alt, hvad jeg havde lært, inden jeg selv begyndte, havde jeg lært i J. Chr. Petersens Papirhandel, hvor jeg havde den Glæde at være ansat i 5½ Aar.

Naar jeg nu selv staar umiddelbart overfor 25 Aarsdagen for min egen Forretnings Start og i Tankerne gennemgaar mine Læreaar, føler jeg Trang til, foruden at mindes mine Forældre med Taknemmelighed for denne Læretid, tillige at mindes Firmaet med Tak for de Aar, jeg var der, og bringer herved min særlige Hyldest og Tak til min afdøde Læremester

Papirhandler LOUIS PETERSEN.

Ære være hans Minde.

Louis Petersen
d: 11-7-24

Prokurist HOLGER JENSEN

MØLLER & LANDSCHULTZ

Som foran nævnt blev Firmaet *Møller & Landschultz* startet samtidig med, at Conrad Landschultz løste Borgerbrev, og dets første Bolig var Studiestræde 12 i Stuen til venstre. Til Gaden var der et Værelse med 3 Vinduer. Her blev der opstillet Reoler langs Væggene, medens iøvrigt Gulvpladsen for en stor Del optoges af 2 Diske, hvoraf den ene den Dag i Dag i de større Omgivelser gør sin Pligt under Ekspeditionen af Kunderne.

Til Gaarden var der et mindre Værelse, ikke større, end at et almindeligt dobbelt Skrivebord optog det meste af Pladsen. Endvidere fandtes et lille Køkken, hvor der ved Hjælp af gamle Pakkasser var lavet Reoler, som indeholdt det saakaldte Grovlager. Huslejen var 500 Kroner om Aaret.

Hele Starten — Møblerne, Lokalerne, Varebeholdningen, Personalet o. s. v. — var *en miniature*; om det saa var Kundekredsen og Omsætningen, kunde man i lang Tid benytte samme Udtryk om disse.

Stu­diestræde 12
Firmaets
første Lokale

Naa! Maalet var jo heller ikke sat saa højt til Vejrs. Begge Indehaverne havde kun løst Detailhandlerborgerskab, og selv om de begge vel nok drømte om at tjene gode Penge, havde ingen af dem, unge som de var, endnu rigtig Forstaaelsen af at beregne, hvad det kostede at leve.

Lageret bestod lige af det allernødvendigste til Haandsalg, og kom en Kunde med en større Ordre, benyttede man sine bedste Overtalelsesevner for at faa Lov til »at bringe Varerne«. — Hemmeligheden var, at man først selv skulde i Byen for at købe det forlangte.

Telefon var der selvfølgelig. Nummeret var 5964, men den bragte i Begyndelsen en Del Skuffelser, thi langt var der mellem Telefonordrerne, og ringede Telefonen, haabede man jo straks paa Ordre. Saa meget mere kneb det med at beherske sig, naar Stemmen i Telefonen spurgte om 5464 eller 5969 eller lignende. — Et godt Raad for Be-

gyndere: Vælg aldrig Telefonnumré med Tallene 4 og 9 paa anden og fjerde Plads.

Personalet bestod af en Bydreng, *Johannes*, der fik 7 Kroner om Ugen, og af Lærlingen *Hjalmar*, hvis Løn var 17 Kroner om Maaneden.

Hjalmar blev nu aldrig udlært. En Dag, da han ekspederede en Kunde med en Helflaske Barnängens Blæk, kom han uheldigvis til at slaa den i Stykker. Blækket flød hen ad Disken og ned paa Gulvet. For ikke at gøre Allarm hentede han ikke Kluden i Køkkenet, men hev store Bunker Trækpapir, som netop havde sin Plads i Disken, frem og fik herved opsuget Blækket. Landschultz, der imidlertid kom til, harmedes over, at mere end en hel Dags Fortjeneste gik i Skarnkassen, og uddelte paa staaende Fod Belønningen i Form af en Lussing. Men det skulde han ikke have gjort. Hjalmars Far kom — og Hjalmar gik.

De bekendte
gule Vogne
med de røde
Spiraler

*Chefens
Kontor*

Allerede dengang var de humane Følelser saa store, at Forældre følte det, som om der var sat en Plet paa hele Familiens Ære, fordi Lærlingelovens Paragraf om Hustugt blev hævdet.

Men Hjalmar fortjener Tak. Næste Gang man følte Trang, mindedes man Hjalmar, saa Lussingerne har endnu ikke naaet samme Jubilæumstal som Firmaet selv.

Sandheden i Ære bør det dog fortælles, at den unge Mand senere heller ikke tillagde det skete saa stor Betydning. En halv Snes Aar efter Begivenheden søgte han atter Ansættelse i Firmaet og — blev antaget.

Lageret blev, som sagt, holdt saa langt nede som muligt, og skønt der allerede dengang mere og mere anvendtes Rullekardus, vovede man ikke at bestille en Fabrikation, hvilket vilde sige 500 kg. En Dag havde man imidlertid det Held til en Kunde at sælge en Fabrikation, og det blev

derfor bestemt, at man skulde vove det Forsøg, samtidig med denne Ordre at bestille 250 kg til eget Lager.

Saa smaa var Lokalteterne, at da disse ca. halvthundrede Ruller kom, var der ingen Steder at anbringe dem. Til sidst fik man dem anbragt paa det saakaldte Kontor midt under Skrivebordet, saa den Person, der havde skriftligt Arbejde at udføre, maatte sidde med Benene udstrakte ovenpaa Rullerne.

Men Forsøget lykkedes; med disse Ruller blev der skaffet nye Kunder, der blev solgt Fabrikationer i andre Formater, og hver Gang tog man ekstra en lille Forsyning til Lageret. Snart var der heller ikke Plads under Skrivebordet. — Lokalerne maatte udvides.

Udvidelsen gik let for sig. Det traf sig nemlig saa heldigt, at Kælderen under Stuebutikken blev ledig, og uden at anskaffe Reoler eller foretage andre kostbare Foranstalt-

*Prokuristens
Kontor*

Lager af
Pakpapier

ninger tog man den i Besiddelse. — Denne den første Udvidelse af Lokaler foregik Anno 1900, og Huslejen blev derved 800 Kroner aarlig.

Foreløbig havde man kun Brug for en mindre Del af Kælderen, og for at gøre hele Lokalet frugtbringende og muligt at indvinde noget af Huslejeforøgelsen begyndte man i December Maaned med et større Julesalg af »Kort i Kælderen à la Giese«. Det første Aar blev der, ogsaa paa Grund af Mangel paa andet Arbejde, taget alvorligt fat. Der blev annonceret, der uddeltes Reklamesedler paa Strøget, begge Indehaveres Familie og Bekendtskabskreds mobiliseredes, og der kom ekstra Gas i Vinduerne. Da Juleaften kom, havde December Maanedes kontante Salg været 435 Kr. 45 Øre, et ikke overvældende Resultat.

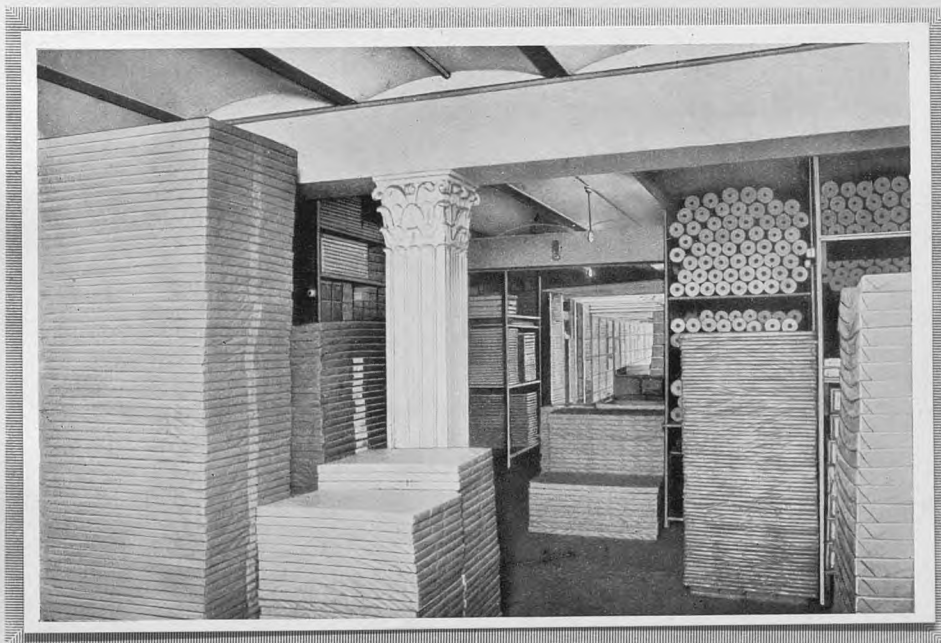
I det følgende Aar mærkedes der en kendelig Bedring i Forretningens Vækst. Opgaverne blev flere og større;

man var i Færd med at samle en virkelig Kundekreds, som man ofrede Interesse, saa megen, at der kun blev lidt tilovers for Salget af en Artikel som Julekort.

Allerede 1902 blev Pladsen atter for lille; man havde haft det Held at faa en Del større Kunder i Tryksager og Protokoller, hvad der fordrede større Lager og større Udvalg, navnlig i de bedre udenlandske Kvaliteter, og til disse maatte der skaffes mere Lagerplads.

I den af Firmaet Goldschmidt & Nordholm nybyggede Ejendom, Centrum, Studiestræde Nr. 19 skraas overfor Butikken i Nr. 12, lejede man en Kælder. — Den aarlige Husleje var derefter 1400 Kroner.

1904 krævedes paany mere Plads; man lejede i samme Ejendom Førstesalen til Studiestræde, hvor Otto Mønsted havde Lager i Stuen, og her samledes det hele, saavel fra Kælderen i Nr. 19 som fra Stue og Kælder i Nr. 12. —

Lager af
Finpapir

*Ekspedition
for
Kontorartikler*

Den aarlige Husleje kom derved paa 2220 Kroner, en Stigning af 50^oo.

I 1908 lejede man igen den Kælder i samme Ejendom, man tidligere havde haft. — I alt aarlig Husleje 2820 Kroner.

Alt dette viser, hvorledes Firmaet i Ordets rette Betydning kravlede opad. Ligesom man med Rullekarduset ikke slog større Brød op, end man kunde bage, saaledes ogsaa med Huslejen; man gjorde hellere et Spring i to Tempi, end gøre Springet for langt. Det vigtigste og det eneste afgørende var, at man kunde betale, naar Tidens Fylde kom.

Lagerpladsen forøgedes stadig med ledige Kældere i Nabolaget og ude i Byen, og da man en Dag fik at vide, at Ejendommen

LØVSTRÆDE Nr. 10

var til Salg paa billige Vilkaar, købte man den.

Dette skete i 1915, og man begyndte, saa hurtig som man kunde blive fri for de gamle Lejere, at lave om paa Lokalerne. Allerede Aaret efter kunde Afdelingen for Tryksager og Protokoller, som stadig var den, der krævede mest Plads, flyttes ind i Firmaets egen Ejendom.

Men mere naaede man heller ikke at faa flyttet dertil. Verdenskrigen bragte større Afsætning, derved krævedes større Lager, og inden Flytningen var rigtig i Gang, var man klar over, at hele Virksomheden ikke kunde rummes i den Ejendom.

Bogtrykkeriet havde allerede paa dette Tidspunkt Lokaler i

KRYSTALPASSAGEN

en moderne Forretningsejendom med Façade saavel til Krystalgade Nr. 15, hvor Hovedfaçaden er, som til Store Kannikestræde Nr. 14. — Den var opført i Aarene 1904—05

*Udstilling
af
Kontormøbler*

Værksted for
Kontormaskiner

af den bekendte Grosserer og Baandhandler Christensen af Firmaet Christensen & Hansen paa Østergade og var ansat i Ejendomsskyld til 860,000 Kr.

Ejendommen, der ikke var til Købs i Juli Maaned, blev pludselig udbudt til Salg i Oktober, og bl. andre fik ogsaa Møller & Landschultz Ejendommen paa Haanden i 24 Timer.

Der skulde handles hurtigt, og Vanskelighederne var mange, bl. a. forlangtes en usædvanlig stor, kontant Udbetaling, men efter megen Imødekommenhed, ogsaa fra Firmaets Bankforbindelse, kunde man inden Fristens Udløb meddele Sælgeren, at Firmaet var Køber til Ejendommen.

Lørdag den 11. November 1916

blev derfor en stor Mærkedag i Firmaet Møller & Landschultz' Historie; den Dag blev Slutsedlen om Handelen

underskrevet, og at det ikke var en saadan hel dagligdags Handel, der var afsluttet, slog de københavnske Dagblade fast ved at omtale Begivenheden med fede Overskrifter. —

Og hermed er omtalt alle Firmaets Udvidelser til Dato. Hele den store Virksomhed blev efterhaanden samlet i Ejendommen, hvor den indtog henved $\frac{1}{3}$ af det samlede Gulvareal. Det almindelige Fald i 1921 muliggjorde, at Lagrene kunde gøres mindre, men Huslejen for de af Firmaet benyttede Lokaler er dog nu ansat til over 20.000 Kr.

Af disse stadige Lokaleudvidelser fremgaar samtidig ogsaa Stigningen i Forretningens Omsætning. Begyndelsen var kun i det Smaa; man førte lige de almindeligste Ting, der blev spurgt i en Papirhandel. I Dag omfatter Virksomheden alt indenfor Branchen, hvad der angaar Forsyning af Kontor og Lager. Tegnepapir og Tegneartikler fører Forretningen dog ikke. — Naar en ny Forretning skal

*Bogtrykkeriets
Kontor*

Maskinsal

begynde, kan Møller & Landschultz levere alt, hvad der er nødvendigt for at drive Forretning, som Blæk, Blyanter og andre Kontorartikler, Brevpapir, Fakturaer, Konvolutter og lign., Protokoller, Ordrebøger og andre nødvendige Bøger, ligesaavel som Skrivemaskiner, Kopimaskiner og andre for et moderne Kontor nødvendige Maskiner og Kontormøbler.

Det var særlig i Aarene efter 1904, at Forretningen rigtig tog Form og blev kendt i større Kredse. Omsætningen, som Aar for Aar var i jævn Stigning, havde i 1908 nogen Tilbagegang paa Grund af den almindelige Stilstand, der opstod ved, at alt Byggeriet og dermed Handelen gik fuldstændig i Staa. Det varede dog ikke længe, inden Kurven paa ny havde opadgaende Tendens.

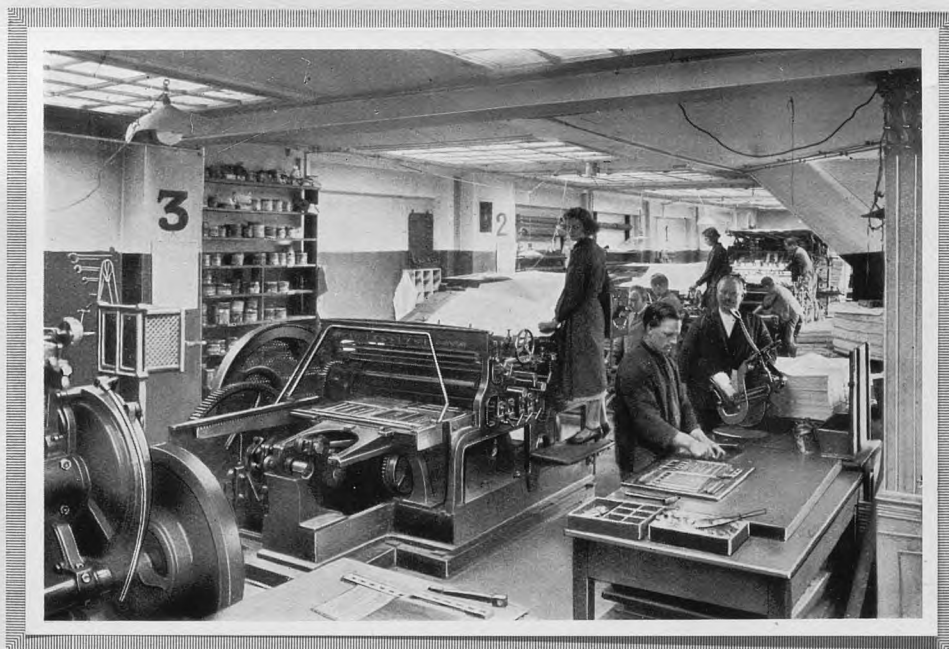
Denne Opgang skyldtes for en Del den Omstændighed, at Firmaet var begyndt at tage Reklamen i Brug. For at banke Firmanavnet ind i Kundernes Bevidsthed tegnede

man dette paa en særlig Maade med de nu saa bekendte 3 Spiraler, og for at være sikker paa, at disse, selv mellem andre originale Tegninger, ikke skulde forsvinde, valgte man at trykke Navnet med knaldrødt paa gult. Alle Tryksager blev forandret efter denne Stil.

Tiden forlangte Køretøjer (eller rettere sagt: Budene forlangte dem; de vilde ikke mere, som hidtil, køre med 1000 Pund paa en Trækvogn); disse Vogne blev malet gule med de røde Spiraler og forspændt med smaa Islændere.

Senere kom der først en trehjulet Automobil og derefter de større Automobiler, alle i gule Farver med rødt Firmanavn.

Det lykkedes derved at gøre denne Tegning af Firma-navnet saa kendt og populær, at Publikum sagde: »Naah — Møller & Landschultz! — ja det er jo dem med de røde Snirkler.

Maskinsal

Sætterier

I 1912 overtog Firmaet Ledelsen af $\frac{1}{8}$ P. Andr. Andersens Bogtrykkeri, (der oprindeligt var grundlagt af Bogtrykker Aug. Andersen), hvilket blev til stor Støtte for Forretningen. Afdelingen for Tryksager var vokset stærkt, og selv om der var truffet Overenskomst med flere store Bogtrykkerier, var der dog Tilfælde, hvor man ikke havde kunnet tilfredsstille Kunderne, idet man var afhængig af de forskellige Trykkeriers større eller mindre Optagethed. Nu blev Firmaet selv den direkte Leverandør, og det varede heller ikke mange Aar, inden Bogtrykkeriet trængte til mere Materiel.

Bogtrykkeriet har nu 6 store Hurtigpresser og 3 forskellige Automatmaskiner foruden flere Digeltrykpresser.

Blandt det Tusindtal af forskellige Artikler og Dessins, der føres paa Lager i en større Papirhandel, skal kun nævnes nogle enkelte, som Firmaet særlig har haft Glæde af at indføre, og her staar som Nr. 1 dets landskendte

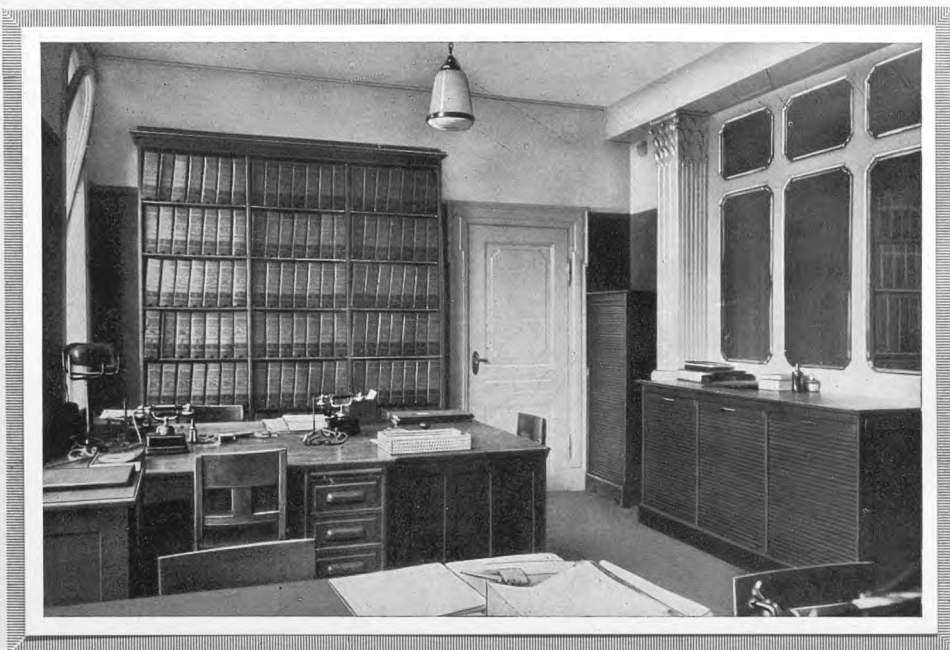
»Ideal Trækpapir« med Trekanten paatrykt i Blindtryk, som i alle Forretningens Leveaar har været meget efterspurgt. Der er Provinskunder, der i hele deres øvrige Forbrug er den »Stedlige« tro, men naar det gælder Trækpapir, skal det være fra Møller & Landschultz.

Da Maskiner blev mere almindelige paa Kontorer, var der en Tysker, som opfandt den første anvendelige Konvolutlukkemaskine; den blev kaldt »Rapid«, og Firmaet overtog Eneforhandlingen for Skandinavien, indbefattet Finland. — I Danmark blev der i Forhold til den billige Pris, 25 Kr., kun solgt faa, men i Sverrig og Finland gik det strygende. I Sverrig var Salget saa stort, at der med 14 Dages Mellemrum blev sendt Mandskab til Malmø for Ekspedition af solgte Maskiner. Disse Maskiner skaffede det dengang endnu unge Firma det økonomiske Plus, som maaske blev afgørende for dets videre Udvikling.

Bogbinderi

*Bogtrykkeriets
Arkiv, indeh.
c. 70,000 Ordre-
sedler for
Efterbestillinger*

Det Held, der havde været ved at anvende Varebetegnelserne »Ideal« og »Rapid«, gjorde, at disse Navne hyppigt fandt Anvendelse paa andre Varer, og paa mange Kontorer Landet over vil de lyse den Indtrædende i Møde fra Ryggen af et større Antal af Firmaets fortrinlige Brevordnere.

Af større Kontormaskiner skal her nævnes Skrivemaskinen »Yost« og Kopimaskinen »Victoria«, hvilken sidste Firmaet har skaffet indført i Danmark.

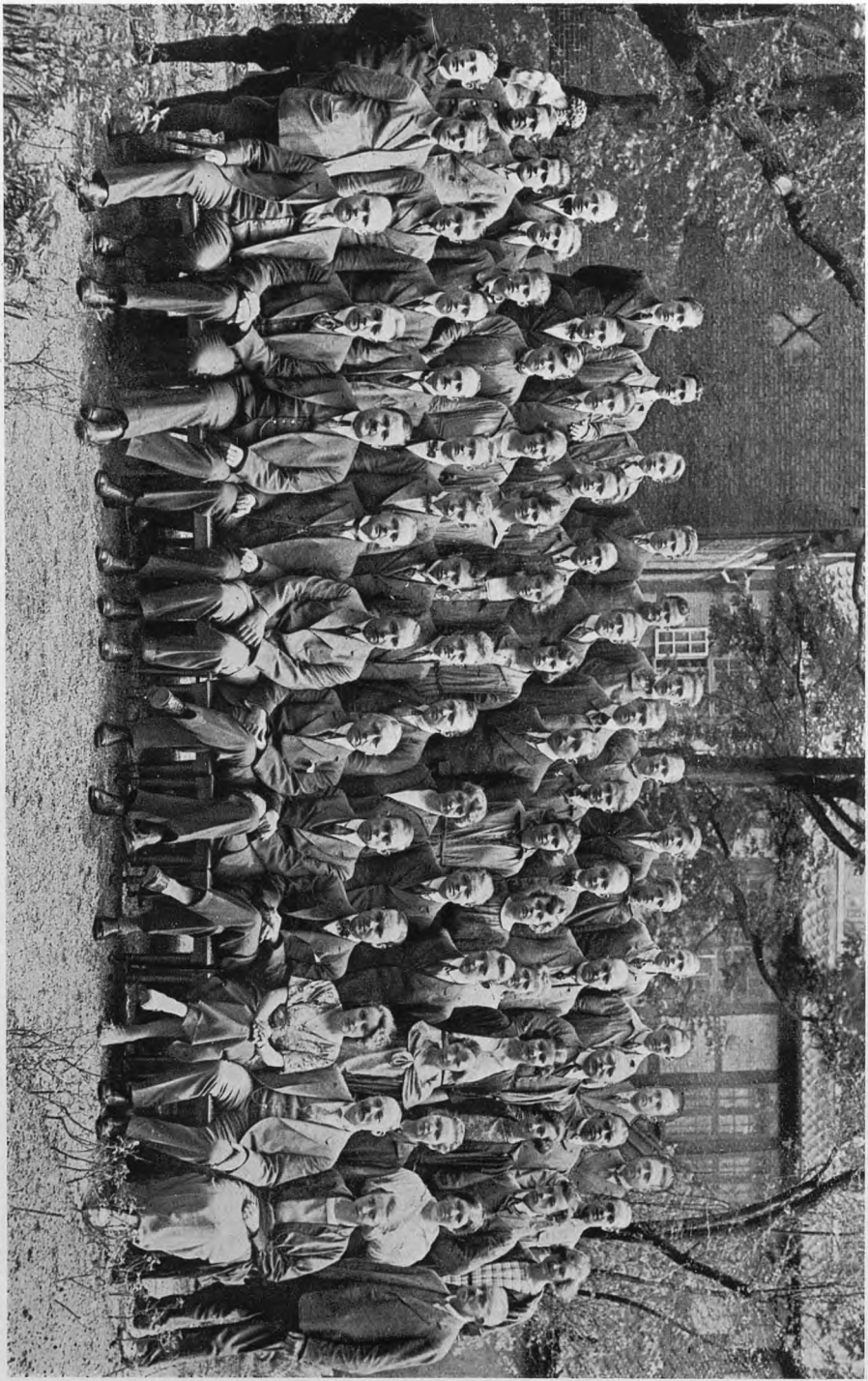
I de senere Aar har man med Held været med til at udbrede Kendskabet til Løsebladsbøger, og det af Firmaet repræsenterede System »Ekaha« har paa Grund af sin Holdbarhed vundet stor Anerkendelse blandt Forbrugerne, saa Salget i de tre sidste Aar hvert Aar har fordoblet sig.

Endnu en Artikel, som dog falder udenfor almindelig Papirhandel, skal nævnes, idet Firmaet ved denne blev Krigsleverandør til Hæren. I den paa Messing saa fattige

Tid var Hærens Værksteder løbet fuldstændig tørre for tynde Messingplader, som anvendtes til Fodfolkets Patronholdere. Vel var der fremskaffet noget, men dette var ubrugeligt til Formaalet, da det bristede ved første Behandling. Værkstederne havde selv uden Held eksperimenteret med vævede Stoffer, hvorefter de henvendte sig til Møller & Landschultz med Forespørgsel, om det var muligt at fremstille en anvendelig Holder af Karton eller lignende Materiale og som i øvrigt kunde svare til de Fordringer, Hærens Teknikere maatte stille til en saadan Holder.

Landschultz paabegyndte Forsøgene, og det lykkedes ham virkelig at fremstille en Holder, der vandt Bifald for de Kyndiges Øjne, saa at der straks blev afgivet en Prøveordre paa 30.000. Denne Leverance faldt saa heldigt ud, at der med Afbrydelser blev leveret mange Hundrede Tusinder Holdere, som blev fabrikeret af 2 Lag trykt og udstanset Karton, der blev samlet ved Syning, og i Perioder kunde Firmaet beskæftige indtil 100 Syersker med Fremstillingen af disse.

I de foran skildrede store Udvidelser har Firmaets mangeaarige Prokurist *Holger Jensen*, der den 1. Oktober i Aar har været ansat i Firmaet i 20 Aar, sin store Andel. Prokurist Jensen, der har lært i Forretningen, skabte sig ved sin Dygtighed en højt anset og betroet Stilling indenfor Firmaets Rammer, og hans Chef har ønsket, at der paa dette Sted bringes ham en Tak for hans værdifulde Andel i Forretningens Vækst.

Firmaet MØLLER & LANDSCHULTZ beskæftiger for Tiden 76 Personer

PERSONALET

Endnu et Par Ord om Personalet, — en af de vigtigste Faktorer i en stor Virksomhed. Alene kan Chefen ikke faa Omsætningen til at vokse, han maa have fremmede Hænder til Hjælp.

Personalet bestaar for Tiden af 76 Personer — hvoraf 13 er udlært og stadig ansat i Firmaet —, en ikke ringe Udvidelse fra Dagene i Studiestræde.

Desværre slukkede den Blækstrøm, som *Hjalmar* for 23 Aar siden forårsagede, Haabet om, at der blandt Personalet kunde blive en 25 Aars Jubilar sammen med Chefen.

Naar Personalet ovenfor blev betegnet som »en« af de vigtigste Faktorer i en Forretning, er det selvfølgelig, fordi Kunderne er den allervigtigste og absolut den nødvendigste for en Forretnings Trivsel.

I en *en gros* Forretning som den, der her er Tale om, ekspederes Kunderne næsten altid paa deres egne Kontorer af en Repræsentant. Naar *Møller & Landschultz* saa hurtig slog sig fast i Kundernes Bevidsthed, kom det

» . . de, som
Kunden hører

O. Grane
Afdelingsleder

Valborg Hansen
Provins-Bogholderi

Poul Helgesen
Kontorchef

A. Rasmussen
Afdelingsledere

E. Laursen

Carl Winkel
Tegner

Joh. Garthausen
Kasserer

Svend Ravnkilde
Indkøbskontoret

» . . de, som
Kunden ser«

Vilh. Steenbeck Svend Svane Viggo Andersen
 Indenbys Repræsentanter

Søren Fregerslev Vilh. Jacobsen
 Jylland Øerne

H. C. Andersen H. P. Jensen Anton Christiansen
 Indenbys Repræsentanter

sig af, at Firmaet, om man saa maa sige, tidlig overførte Begrebet Handelsrejsende paa København, altsaa ikke blev siddende hjemme i Butikken, til Kunderne kom af sig selv, men tilbød disse sine Varer paa Kontorerne.

Det, at lade Kunderne besøge af en Agent, var for 25 Aar siden endnu en Sjældenhed, men i Aarenes Løb har Forholdet udviklet sig saaledes, at Repræsentanten er det Led, gennem hvilket Kunden holder Forbindelsen med Firmaet. Nu om Dage er der desværre for mange Agenter, som kan sluge altfor meget af en Forretningsmands Tid, og derved vanskeliggøres en Agents Stilling.

Landschultz fortæller fra en af sine første Rejser, at han sidder paa en Købmands Privatkontor, da en af Købmandens Venner, en Arkitekt, kommer ind. Samtidig bliver Købmanden kaldt ud, og idet Arkitekten præsenterer sig, spørger han *Landschultz*, om han er Skuespiller. *Landschultz* forklarer lidt forbavset, at han rejser i Papir. Arkitekten spørger fremdeles, om han sælger godt, og da Svaret er bekræftende, udbryder Arkitekten: »Ja, dér ser De, saa har jeg dog Ret, thi for at være en god Sælger maa man være en god Skuespiller«, — og videre forklarer han, at han betragter ethvert nyt Kontor, han kommer paa, som en Sceneforandring med nye Medspillende; derfor er det nødvendigt, saafremt man ønsker godt Sammenspil, at anlægge en ny Maske og en ny »Entré«, som passer til den nye Scene.

Foruden et Billede af »dem, som Kunden ser«, bringer vi ogsaa et Billede af »dem, som Kunden hører«, idet vi mener, at det ogsaa kan have sin Interesse at se, hvem det er, man betjenes af under de mange Telefonsamtaler, som Tiderne ogsaa har ført med sig.

Øverst: Køkken
I Midten: Udsnit
fra
Bogtrykkeriets
Spisestuer
Nederst: Kontor-
personalets
Spisestue

Krystalpassagen - Krystalgade 15

MØLLER & SANDSCHULTZ

PAPIRHANDEL
BOGTRYKKERI · BOGBINDERI

KRYSTALPASSAGEN
KRYSTALGADE 15
ST. KANNIKESTRÆDE 14

ETABLISSEMENT FOR **ALT** TIL KONTOR OG LAGER

TELEFON · **8201** · (6 LEDNINGER)

EMBALLAGEPAPIR-TRYKSAGER-KASSEBLOKS

KONTORARTIKLER-KONTORMØBLER-KOPIMASKINER

SKRIVEMASKINER -BREVORDNERSKABE

PROTOKOLLER MED FASTE OG LØSE BLADE

KRYSTALPASSAGEN

KØBENHAVN ~ K.